

BENE KRISZTIÁN

MAGYAROK 1939–1940-BEN A FRANCIA HADSEREGBEN*

Általános jellemzők és egyéni életutak

Bevezetés

A második világháború történetének – noha számtalan szakmunka foglalkozik vele – még napjainkban is akadnak olyan fejezetei, amelyek kevesebb figyelmet kaptak, ezért érdemes további kutatásokat folytatni. Ezek közé tartozik a konfliktus során fennálló francia–magyar katonai kapcsolatok rendszere is, amelynek egészével nem foglalkozott még átfogó kutatás – csupán egyes résztemáit tárták fel¹ az adott időszakban rendelkezésre álló források felhasználásával.

A három részből álló tanulmány sorozat célja – a jelen folyóirat szabta terjedelmi korlátokon belül – a kutatásnak köszönhetően rendelkezésre álló információkra alapozva a francia és szabad francia reguláris kötelékek soraiban szolgálatot teljesítő magyarok, valamint a hazánkban internált francia katonák tevékenységének bemutatása a két ország katonai és polgári levéltárainak anyagaira alapozva, amely reményeim szerint hiánypótló módon ad képet a bilaterális kapcsolatok ezen különleges fejezeteiről. A jelen tanulmány a második világháború kirobbanásától az 1940-es franciaországi hadjárat végéig terjedő időszakban vizsgálja a francia haderő kötelékében szolgálatot teljesítő magyarok számát és tevékenységét.

A francia haderő külföldi önkéntesei 1939–1940-ben

Tekintettel arra, hogy az 1930-as évek második felében nagy számban érkeztek a fasiszmus elől menekülők Franciaországba, a francia katonai vezetés arra számított, hogy közülük sokan lesznek hajlandóak a francia hadseregbe belépve harcolni a tengely-

* A kutatás 2015-ben indult útjára a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával, amelynek során öt kutatási területre koncentrálni kívántam a témakör átfogó jellegű feltárását. Ezek a következők voltak: 1. az 1939–40-ben a francia fegyveres erők kötelékében szolgálatot vállaló magyarok számának meghatározása, tevékenységüknek bemutatása; 2. a De Gaulle tábornok vezetése alatt álló Szabad Franciaország mozgalomban közreműködő magyarok számának meghatározása és tevékenységének feltárása; 3. a franciaországi magyar diaszpóra francia ellenállásban való részvételének bemutatása; 4. a Magyarországon internált francia hadifoglyok kérdéskörének jobb megismerése, amely lehetővé teszi a szlovák nemzeti felkelésben való részvételük rekonstruálását is; 5. a német fegyveres erők kötelékében szolgálatot teljesítő franciák és a magyar hadsereg alakulatai közötti együttműködések megismerése, illetve előbbieik részvételének bemutatása a magyar területeken zajló összecsapásokban.

¹ Lásd például *Bajomi* 1980.; *Uő* 1984.; *Lagzi* 2016.

hatalmak erői ellen. Ennek megfelelően az első világháborús tapasztalatokra építve már 1939 folyamán megkezdődött a háború időtartamára jelentkező önkéntesek intézményének megszervezése, hogy a leendő jelentkezők rövid időn belül harcra kész alakulatok kötelékében teljesíthessenek szolgálatot.³ A francia kormány 1939. április 12-ei rendelete engedélyezte a 18 és 40 év közötti külföldi állampolgároknak, hogy csatlakozzanak a francia hadsereghez (az alsó korhatárt később 17 évre szállították le).⁴

A háború kitörését követően 83 000 külföldi önkéntes jelentkezett a francia hadseregbe, akik többségét a kötelező orvosi vizsgálat után valamelyik kiképzőtáborba irányították tovább.⁵ A nagy számban jelentkező lengyel és csehszlovák állampolgárokat az emigráns kormányokkal kötött megállapodás értelmében a nemzeti alapon szerveződő hadseregek fennhatósága alá helyezték,⁶ a többi önkéntest pedig a Francia Idegenlégió kötelékébe sorolták be.⁷ Az utóbbiakat alapvetően két kategóriába lehet sorolni: azokra, akik közvetlenül az Idegenlégióba jelentkeztek (1939 végéig 8465 fő,⁸ 1940 májusáig pedig összesen 13 200 fő), illetve azokra, akik általánosságban a francia haderőbe kívántak belépni a háború időtartamára szóló szerződéssel – számuk körülbelül 14 000 főre tehető.⁹ Ugyanakkor a francia hadvezetés úgy döntött, hogy utóbbiakat is az Idegenlégió erre a célra felállított egységeibe irányítja. Ez nem váltott ki osztatlan lelkesedést a jelentkezők körében, mivel a Légión sajátos hírneve nem mindenkit vonzott, de amennyiben harcolni kívántak, el kellett fogadniuk ezt a döntést.¹⁰

A francia hadvezetés az új egységeket a meglévő aktív és tartalékos idegenlégiós személyi állomány köré kívánta szervezni, ennek megfelelően önálló ezredek felállítását tervezte, amelyekben 2000 aktív légiós mellett 500 korábban leszerelt tartalékos és 500 újonc teljesít szolgálatot.¹¹ Ennek a struktúrának a segítségével a jelentős harci tapasztalattal rendelkező légiósok szakértelmét akarták ötvözni az újonnan jelentkezők lelkesedésével. Ugyanakkor a koncepció kizárólagos alkalmazását éppen az aka-

² Bene 2017. 33–37. o.

³ Porch 1994. 510–514. o.

⁴ Comor 1988. 28–29. o.

⁵ Comor 2013. 946. o.

⁶ A franciaországi lengyel közösség mintegy 50 000 főt állított csatasorba a Lengyelországból érkező 37 000 katonával mellé, a csehszlovák alakulat pedig valamivel több mint 10 000 főt számlált. Erről bővebben lásd *Maliszewski* 2015. és *Marès* 1991.

⁷ SHD GR 34 N 316. Instruction sur l'engagement des étrangers pendant la durée des hostilités. Annexe II. 1. o.

⁸ *Montagnon* 1999. 209. o.

⁹ Az Idegenlégió létszáma a konfliktus előtt 22 000 fő volt, 1940 májusára pedig ez a szám 48 900 lett, tehát mintegy 26 900 fővel növekedett. 13 200 fő közvetlenül a Légiónba állt be rendes szerződéssel, tehát logikusan következett a háború időtartamára jelentkezett önkéntesek száma 13 700 körül lehetett. *Comor* 1988. 29. o. Egy másik forrás szerint a számuk 13 340 fő volt. Idézi *Leroy* 2010. 14. jegyz.

¹⁰ Lásd például SHD GR 34 N 317. Création du 12e REI. Lettre du commandant le dépôt de la Légion étrangère du 15 avril 1940.

¹¹ SHD GR 34 N 316. Fiches de renseignements novembre 1939 – août 1940. 1. o.

dályozta meg, hogy a háború időtartamára jelentkező önkéntesek száma olyan mértékben múlta felül a rendelkezésre álló veteránokét, hogy gyakorlatilag teljes egészében újoncokból álló ezredek felállítása is szükségessé vált.¹²

Az eredeti elképzelés szerint létrehozott első két alakulat a 11. és 12. idegenlégiós gyalogezred volt 1939–1940 fordulóján, ezért ezekben a 3000 fős ezredekben az újoncok aránya húsz százalék alatt maradt.¹³ Tekintettel arra, hogy a háború időtartalmára katonai szolgálatot vállaló önkéntesek száma – ahogy láttuk – igen jelentős volt, napirendre került a kizárólag az ő részvételükkel megszervezett alakulatok felállítása is.¹⁴ Az önkéntesek átlagos életkora 25 és 30 év közé esett, tehát tartalékosnak számítottak, így a katonai hatóságok is ennek megfelelően bántak velük, vagyis alapos kiképzésüket és modern felszereléssel való ellátásukat nem tartották kiemelt fontosságú feladatnak. Kiképzésük helyszínéül a spanyol határ közelében, Perpignan térségében található barcarès-i tábornak választották, amelyet a spanyol polgárháború menekültjeinek internálására hoztak létre 1938-ban. Emiatt a helyszín jobban hasonlított börtönre, mintsem kiképzőtáborra, ami rosszul hatott az önkéntesek kezdeti nagy lelkesedésére.¹⁵ A számukra kiutalt fegyverzet elavult és rendkívül hiányos volt, a század elején gyártott puskák többsége még hordszíjjal sem rendelkezett, ezért madzagokat erősítettek rájuk, hogy vállon is hordani lehessen ezeket.¹⁶ Harctéri bevetésük és szereplésük ennek megfelelően alakult.

A *II. gyalogezred* 1939. november 1-jén alakult meg,¹⁷ soraiban 81 tiszt és 3009 fő legénységi állományú katona teljesített szolgálatot.¹⁸ December 13-án a francia–német határon fekvő Moselle megyébe helyezték át, ahol védelmi állásokat foglalt el a határ mentén, a Maginot-vonal mögött.¹⁹ Április 13-án a 6. észak-afrikai gyaloghadosztály alárendeltségébe helyezték, és átirányították az első vonalba Nancy városától északra.²⁰ A május 10-én meginduló német támadás után a Meuse folyóra támaszkodva vette fel a harcot az előretörő német egységekkel. Június 22-ére a René-Paul Dubuisson tábornok parancsnoksága alatt álló haderőt, amelyhez a 6. észak-afrikai gyaloghadosztály is tartozott, bekerítették a német csapatok, ezért a tábornok tűzszünetet rendelt el egységeinek (összesen 68 000 embernek), majd elrendelte a fegyverletételt és

¹² *Montagnon* 1999. 213–214. o.

¹³ *Mahuault* 2013. 271. o.

¹⁴ Ezek a 21., 22. és 23. külföldi önkéntes légiós menetzrezdek és két menetzszóalj (az 1. és egy szám nélküli, Sathonay-ban felállított alakulat) voltak. Kisebb számban kerültek újoncok az ekkor létrehozott 97. felderítő csoport és a 13. légiós könnyűdandár kötelékébe is, azonban ezek személyi állományát elsősorban az aktív légiós alakulatoktól átirányított katonákkal töltötték fel. *Bene* 2021. 79–83. o.

¹⁵ *Porch* 1994. 526–527. o.

¹⁶ SHD GR 34 N 319. Rapports d'officiers septembre 1939 – juin 1940. Rapport du capitaine de Franclieu. 2. o.

¹⁷ SHD GR 34 N 316. 11e R.E.I. Journal de marche 1939–1940. 2–3. o.

¹⁸ Uo. Fiches de renseignements novembre 1939 – août 1940. 1. o.

¹⁹ Uo. 11e R.E.I. Journal de marche 1939–1940. 6. o.

²⁰ Uo. 11e R.E.I. Journal de marche 1939–1940. 14–23. o.

a feltétel nélküli megadást.²¹ A komoly megpróbáltatásokon átesett ezred ekkor már csupán 578 főből állt, vagyis elvesztette eredeti létszámának több mint háromnegyedét (79 tisztjéből 56-ot), tehát gyakorlatilag harcképtelen volt.²² Parancsnoki felhatalmazással már a tűzszünet ideje alatt megindultak egyénileg és kis csoportokban a szökések a francia fennhatóság alatt álló területek felé, így a hivatalosan fogságba esett légiósok közül több mint négyszázan jelentkeztek a francia vonalaknál néhány napon belül.²³ Az alakulat kirtartását és önfeláldozását hadseregparancsban közzétett kitüntetéssel ismerte el a francia hadvezetés.²⁴

A 12. légiós *gyalogezredet* 1940. február 25-én állították fel,²⁵ parancsnokságát pedig Jean Besson alezredes látta el. A 84 tisztből, 321 altisztből és 2685 légiósból álló alakulatot²⁶ április 8-án a 8. gyalogoshadosztályhoz csatolták,²⁷ majd május 17-én Soissons térségében, az Aisne folyó partján foglalt el védelmi állásokat. Június 5-én megindult a német csapatok nagy offenzívája déli irányban, amelynek célja a Somme–Ailette–Aisne folyókra támaszkodó francia védelmi vonal áttörése volt. Ennek során az ezred 3. zászlóalját június 9-én a németek teljesen bekerítették, ezért az alakulat mindössze 90 főnyi állománya megadta magát, a zászlóalj pedig megszűnt létezni. Az ezred többi alegysége feltartóztató harcokat vívott, miközben dél felé vonult vissza.²⁸ Az alakulat létszáma az eredeti töredékére csökkent: mindössze 26 tiszt, 37 altiszt és 239 légiós (összesen 302 fő) maradt meg az alakulattól.²⁹ Augusztus elején az ezred maradékát feloszlatták, ugyanakkor szintén hadseregparancsban közzétett kitüntetéssel jutalmazták kiemelkedő harctéri teljesítményét.³⁰

A teljes egészében a háború időtartalmára katonai szolgálatot vállaló önkéntesek felhasználásával létrehozott új alakulat az 1939. szeptember 29-én felállított 21. *külföldi önkéntes légiós menetezred* volt, amelynek parancsnokságát Paul Debuissy alezredesre bízta.³¹ Április 1-jén a 35. gyalogadosztály kötelekébe helyezték át,³² majd május 1-jén a mintegy 3000 főt számláló egységet a Strasbourgtól északra található

²¹ SHD GR 34 N 316. 11° REI. Capitaine Lyet. 1. o.

²² Uo. Fiches de renseignements novembre 1939 – août 1940. Fiche établie par le lieutenant Chevillote. 1. o.

²³ Uo. Historique sommaire du 11° REI. 8. o. és GR 34 N 316. Divers rapports d'officiers. Lieutenant Kakhowsky. 1–4. o.

²⁴ *Montagnon* 1999. 126. o.

²⁵ SHD GR 34 N 317. Création du 12° REI. Lettre du ministre de la Défense nationale et de la Guerre du 18 février 1940. 1. o.

²⁶ Uo. 12° REI (1939–1940). 1. o.

²⁷ Uo. 12° REI. Extrait du journal de marche et opérations du régiment. 1. o.

²⁸ Uo. Historique du 12° REI. 2–4. o.

²⁹ Uo. 12° REI. Extrait du journal de marche et opérations du régiment. Exemple n° 2. 81. o.

³⁰ Uo. Historique du 12° REI. 5. o.

³¹ SHD GR 34 N 319. Situation d'encadrement du 21° Régiment de Marche de Volontaires Étrangers. 2. o.

³² Uo. Notice concernant le 21 Régiment de Marche des Volontaires Etrangers en 1940. 1. o.

Brumath-ba vezényelték, a francia–német határ közelébe.³³ Május 20-án átirányították a francia–belga határvidék térségébe, Sedantól délre, ahol az egységet június 9-én érte az első német támadás. Heves harcok után 11-én éjszaka kénytelen volt visszavonulni állásaiból. Az alakulat kitartását a 35. hadosztály parancsnoka is értékelte, aki őszinte elismerését fejezte ki a légiósok teljesítményéért, Debuissy alezredes pedig 89 személyt terjesztett fel kitüntetésre, köztük három magyart is: Nicolas Brody őrmestert, Alexandre Ferenczy őrvezetőt és Emeri(c) Garai másodosztályú közlegényt.³⁴ Június 20-án az ezredet Dubuisson tábornok harccsoportjának alárendeltségébe helyezték, aki csapatainak bekerítése miatt tüzszünetet, majd 22-én feltétel nélküli megadást rendelt el (csakúgy, mint a 11. légiós gyalogezrednek). A harcokat túlélő légiósok túlnyomó többségükben hadifogságba kerültek (körülbelül az eredeti létszám feléről lehet szó),³⁵ azonban egy áthelyezés miatt a bekerítésből kicsúszott az alakulat egy töredéke (8 tiszt és 400 katoná), akiket ezredük hivatalos feloszlata után leszereltek.³⁶

A 22. *külföldi önkéntes légiós menetezredet* 1939. október 24-én állították fel, parancsnokságát pedig Pierre Villiers-Moriamé alezredesre bízták.³⁷ A 86 tisztből, 211 altisztből és 2851 légiósból álló ezredet 1940. április 1-jén a 19. gyalogshadosztály alárendeltségébe helyezték,³⁸ amelynek kötelékében május 8-ától Mulhouse térségében foglalt el védelmi állásokat. Május 19-én a Somme mentén kialakított védelmi vonal megerősítése érdekében áthelyezték Conchy-les-Pots térségébe.³⁹ A német csapatokkal vívott harcok következtében az egység június 4-én 74 tisztet és 2400 altisztet, illetve légióst számlált, vagyis körülbelül 600 fő veszteséglistára került.⁴⁰ A június 5-én meginduló német offenzíva további komoly veszteségeket okozott, és kétnapos küzdelem után végül megadásra kényszerítette a túlélőket, akiknek létszáma ekkor nagyjából 500–600 fő lehetett. Helytállásáért ezt az ezredet is hadseregparancsban tüntették ki.⁴¹

A 23. *külföldi önkéntes légiós menetezredet* 1939 november elején hozták létre (a pontos dátum a vonatkozó iratanyag megsemmisülése miatt nem ismert),⁴² ugyanakkor csupán május végén találták bevetésre alkalmasnak. A 81 tisztből, 348 altisztből és 2667 légiósból álló alakulat június 5-én érkezett meg Villers-Cotterêts-be, ahol a 8. gyalogshadosztály alárendeltségébe helyezték, és azonnal a frontvonalra

³³ SHD GR 34 N 319. Notice concernant le 21 Régiment de Marche des Volontaires Etrangers en 1940. 1. o.

³⁴ Uo. Rapports d'officiers mai-juin 1940. Lettre du lieutenant-colonel Debuissy du 22 novembre 1941. 1–2. o.

³⁵ A 35. hadosztály megadásakor 252 tisztet és 5900 katonát számlált. Uo. Rapports d'officiers mai-juin 1940. Rapport du lieutenant Lintignac. 19. o.

³⁶ Uo. Fiche de renseignements avril-juin 1940. 1–2. o.

³⁷ Uo. 22e R.M.V.E. Historique. 4. o.

³⁸ Uo. Mutations juin 1940. Etat comparatif.

³⁹ Uo. 22e R.M.V.E. Historique. 4. o.

⁴⁰ Uo. 22e R.M.V.E. Résumé de l'historique du Régiment. 2. o.

⁴¹ Uo. 22e R.M.V.E. Historique. 28–40. o.

⁴² Uo. 23e R.M.V.E. Dossier 10c. Fiche établie par le lieutenant Jean Goffinon. 1. o.

vezényelték. A meginduló német offenzíva komoly veszteségeket okozott az egységnek, mivel június 7-én egyik zászlóalja már csupán 150 embert tudott csatasorba állítani.⁴³ A következő két hét folyamán az egység harcolva vonult vissza, majd június 25-én megérkezett a közel 500 kilométerre délre, Limoges térségében található Châteauponsacba.⁴⁴ A fegyverszünet megkötése után a 30 tisztet és 300 légióost számláló alakulatot augusztus 12-én feloszlatták.⁴⁵

A francia hadvezetés 1939. december 1-jén elrendelte a *180. felderítő csoport* létrehozását az Észak-Afrikában állomásozó 1. és 2. légiós lovasezred állományának felhasználásával, Paul Lacombe de la Tour alezredes parancsnoksága alatt. A 23 tisztből és 650 légiósból álló alakulat 1940 márciusában érkezett meg Franciaországba, ahol új számot kapott (97.) és a 7. észak-afrikai gyalogoshadosztály kötelékébe rendelték.⁴⁶ A *97. felderítő csoport* május 17. és június 22. között folyamatosan manőverező harcokat folytatott az előretörő német páncélosékek ellen. A jelentős túlerő ellenére teljesítette a rábízott feladatot, fedezte anyaegységének visszavonulását, miközben az elszenvedett jelentős veszteségek ellenére is megőrizte harckészségét. A fegyverszünet megkötésekor csupán 12 tisztet és 250 légióost számlált.⁴⁷ Az alakulat kivételes teljesítményét Pálmával ékesített Hadikereszttel ismerték el, emellett 359 főt (!) egyénileg is kitüntettek a harctéren tanúsított helytállásáért.⁴⁸ A franciaországi hadjárat lezárulta után az egységet szeptember 30-án feloszlatták, túlélőit pedig visszairányították az 1. légiós lovasezred kötelékébe.⁴⁹

A *13. légiós hegyi könnyűdandárt* 1940. február 23-án hozták létre Észak-Afrikában a Budapesten született (és részben magyar származású) Raoul Magrin-Vernerey alezredes parancsnoksága alatt.⁵⁰ A dandár létszáma 63 tiszt, 255 altiszt és 1987 légiós volt,⁵¹ franciaországi kiképzését követően pedig, 1940 májusa és júniusa során részt vett a norvégiai Narvik kikötőjének elfoglalásában.⁵² A kikötő kiürítése után az egységet Franciaországba szállították, ahol Bretagne védelme során számított rá a francia hadvezetés. Ez a terv azonban a hadi helyzet kedvezőtlen alakulása miatt végül meghiúsult, ezért az alakulatot Nagy-Britanniába irányították, ahova különböző alegységei június 19–20-án érkeztek meg.⁵³ Ezt követően tagjai egy része a Charles de Gaulle

⁴³ SHD GR 34 N 319. 23e R.M.V.E. Dossier 10c. Rapport du capitaine de Digoine du Palais. 1–2. o.

⁴⁴ Uo. 23e R.M.V.E. Rapports et comptes rendus d'officiers. Rapport du capitaine Marsol. 2. o.

⁴⁵ Uo. 23e R.M.V.E. Dossier 10c. Fiche établie par le lieutenant Jean Goffinon. 1. o.

⁴⁶ Montagnon 1999. 214. o.

⁴⁷ Blond 2008. 371. o.

⁴⁸ Montagnon 1999. 228–229. o.

⁴⁹ Comor 2013. 437–438. o.

⁵⁰ SHD GR 12 P 81. Bref historique de la 13ème demi-brigade de Légion Etrangère. 1. o. Az alezredes részletes pályafutásával kapcsolatban lásd Bene 2019. 78–96. o.

⁵¹ SHD GR 34 N 318. Dossier 5d. Tableau d'effectif de guerre de la 13e demi-brigade de marche de Légion étrangère du 11 avril 1940.

⁵² Montagnon 1999. 220–221. o.

⁵³ SHD 12 P 81. Bref historique de la 13ème demi-brigade de Légion Etrangère. 17–19. o.

által létrehozott Szabad Francia Erőkhöz csatlakozott, a többieket pedig Marokkóba szállították, ahol az alakulatot július 16-án hivatalosan feloszlatták.⁵⁴

Mint a fenti vázlatos ismertetésből is kiderült, a külföldi jelentkezők részvételével felállított alakulatok döntő többsége gyorsított kiképzés után, hiányos felszereléssel és fegyverzettel került bevetésre 1940 tavaszán a jelentős túlerőben lévő német csapatok ellen, olyan stratégiai helyzetben, amely a sikernek még halvány esélyével sem kecsegtetett, mivel a francia parancsnokság a frontvonalon kialakult rések betömésére vetette be a légiós egységeket. Bár ezek a kötelékek május és június folyamán heves és esetenként átmenetileg sikeres védelmi harcokat folytattak, így helyállásukkal kivívták feletteseik elismerését (valamint utólag számos esetben ki is tüntették az alakulatokat és azok tagjait a harctéren nyújtott teljesítményükért), ugyanakkor a reménytelen küzdelem során általában létszámuk 70-80 százalékát elveszítették, a túlélők jelentős része német hadifogságba került, az alakulatokat pedig 1940 nyarán feloszlatták.⁵⁵

Az egységekre vonatkozó levéltári dokumentáció – amely a hadműveletek kimenetele miatt rendkívül töredékes – az esetek többségében csupán elszórt és hiányos információkat tartalmaz a személyi állományra vonatkozóan, így nem ad kielégítő választ a soraikban szolgáló magyarok számára és személyére nézve. Emiatt a kérdés megválaszolásához más forrásokat is be kell vonnunk, amelyre a következő fejezetben kerítünk sort.

A francia hadsereg magyar tagjai

A 20. század első felében több hullámban vándoroltak ki magyarok Franciaországba. Ezt a döntést számos esetben az első világháborút követő magyarországi politikai események indokolták, ugyanakkor sokan a jobb megélhetés reményében választották a külföldi munkavállalást. A sokszínű politikai, gazdasági és társadalmi háttérrel rendelkező franciaországi magyar közösség ideológiailag meglehetősen vegyes képet nyújtott, mivel soraiban jobboldali, kereszténydemokrata és kommunista meggyőződésű személyek is fontos szerepet tölthettek be, ugyanakkor az alapvetően munkásokból álló diaszpórában egyértelműen a baloldali eszmék voltak a legnépszerűbbek.⁵⁶ Mivel az első világháborút követő francia gazdasági konjunktúra jelentős munkaerőigényt támasztott az iparban, a magyarok főként ezen a területen helyezkedtek el. Emiatt a magyar diaszpóra jelentős része a főváros ipari régiójában telepedett le és az itteni üzemekben dolgozott, de számos magyar az észak-franciaországi bánya- és iparvidéken, valamint Elzász-Lotaringiában, illetve Lyon és Grenoble térségében kapott munkát.⁵⁷ Mellettük meg kell említeni az észak-afrikai algériai területeken letelepedő

⁵⁴ SHD GR 34 N 318. Citations. Fiche du lieutenant Clémence du 25 février 1941. 1–3. o.

⁵⁵ *De Gmeline* 2016. 354–358. o.

⁵⁶ *Janicaud* 2003. 81–82. o.

⁵⁷ *Komját – Pécsi* 1973. 17–21. o.

magyarokat, akik minden bizonnyal elsősorban a mezőgazdaságban tevékenykedtek.⁵⁸ Létszámukra vonatkozóan nagyon eltérő adatok állnak rendelkezésre. Benjamin Janicaud a francia közigazgatás adataira támaszkodva a Franciaországban élő magyarok számát a két világháború közti időszakban 10 és 15 000 fő közé teszi.⁵⁹ Ezzel szemben Pécsi Anna 30 000-re becsüli a magyar diaszpóra létszámát,⁶⁰ Molnár Sándor korabeli leírása pedig egyenesen 70 000 fős közösségről beszél.⁶¹ Az igen jelentős eltérésre több magyarázat is kínálkozik. A kivándorlók közül sokan illegálisan tartózkodtak Franciaországban, ezért nyilvánvaló módon nem szerepeltek a hivatalos statisztikákban, de ettől függetlenül természetesen jelen voltak a magyar közösségekben. Emellett a magyar nemzetiségűek egy jelentős része minden bizonnyal a Trianon utáni magyar országterületen kívülről származott, ezért a francia hatóságok más állampolgárságúként rögzítették őket, és nem szerepeltek a magyarokra vonatkozó hivatalos összesítésekben. Ebből következőleg a franciaországi magyar közösség a két háború között hozzávetőlegesen mintegy 40–50 000 főből állhatott, így a kevésbé jelentős nemzeti bevándorló csoportok számát gyarapította a befogadó magatartást tanúsító országban, ahol összesen mintegy hárommillió külföldi élt ekkoriban.⁶²

A magyar kolóniának számos – különböző politikai irányultságú – szervezete volt, amelyek közül az egyik legjelentősebb az 1938-ban megalakult, baloldali elkötelezettségű Franciabarát Magyarok Szövetsége volt. A szervezet elnöke Károlyi Mihály, alelnöke pedig Bölöni György volt, a második világháború kitörése után pedig arra szólította fel a franciaországi magyarokat, hogy vegyenek részt a Németország elleni harcban.⁶³ Ennek hatására sok magyar jelentkezett a francia hadseregbe, miközben a korábban már francia állampolgárságot kapott magyarok is megkapták a bevonulási parancsot.⁶⁴

A témával foglalkozó szakmunkák a francia haderőben szolgáló magyarok számát 3000 főre teszik.⁶⁵ Tekintettel arra, hogy ezt a megállapítást adatokkal nem lehetett alátámasztani, az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy levéltári forrásokra alapozva határozzuk meg az 1939–1940-ben a francia hadseregben szolgáló magyarok létszámát, illetve a lehető legpontosabb képet adjuk róluk a rendelkezésre álló információk alapján. Az egész kontingensre vonatkozó elemzés közreadása után végül néhány személy életútjának rekonstruálásán keresztül megpróbáljuk felvázolni egyes katonák portréját annak érdekében, hogy a számok mögötti emberek is megismerhetőek legyenek.

⁵⁸ Molnár 1931. 7. o.

⁵⁹ Janicaud 2009. 131. o.

⁶⁰ Pécsi 1968. 287. o.

⁶¹ Molnár 1931. 5. o.

⁶² Courtois – Peschanski – Rayski 1989. 18. o.

⁶³ Filyó 1986. 50–51. o.

⁶⁴ Uo. 52–53. o.

⁶⁵ Bajomi Lázár 1984. 104–106. o.

Források és létszám

Az 1940-es franciaországi hadjárat kimenetele az iratanyag kezelését is jelentősen befolyásolta, mivel számos katonai alakulat saját kezelésben lévő dokumentumai megsemmisültek a harcok folyamán. Sajátos módon a háborús helyzet részben a központi iratanyag megőrzését is akadályozta, mivel a külföldi önkéntesek jelentkezésére vonatkozó összesítő listák nem maradtak fenn a francia hadtörténeti levéltárban (*Service Historique de la Défense*), ezért erre vonatkozó érdemi kutatásokat sem lehetett végezni. Ugyanakkor a *Mémorial de la Shoah* kutatóközpont, amely szisztematikusan gyűjti a második világháború időszakából a zsidókkal kapcsolatos adatokat, megőrizte a francia hadseregbe jelentkezett külföldi önkéntesek listáit, mivel ezek soraiban igen nagy számban voltak zsidók. A több mint 53 000 nevet (köztük számos duplumot) tartalmazó listák 2015 óta hozzáférhetőek a *Mémoire des Hommes* portálon, így lehetővé vált a külföldi önkéntesekre vonatkozó adatok minden korábbiánál alaposabb kutatása.

Az adatbázisban elvileg egyszerű feladat a magyar önkéntesek azonosítása, mivel a jelentkezés során az önkéntesek nemzetisége és születési országa is rögzítésre került, amire a keresőmotor segítségével rá lehet keresni. A kutatás során bebizonyosodott, hogy számos esetben olyan személyek is magyar nemzetiségüként szerepelnek az adatbázisban (nyilván önbevallás alapján), akik nem Magyarországot tüntették fel születési helyükként. Ebbe a kategóriában főként a szomszédos országokban élők tartoznak, akik jogilag már valóban másik ország állampolgárai voltak, de fontosnak tartották jelezni magyarságukat. Következésképpen az adatbázis segítségével beazonosított önkéntesek legnagyobb csoportját azok adják, akik vagy magyar nemzetiséget, vagy magyarországi születést adtak meg a jelentkezés során. Utóbbiak között számos olyan volt, aki a trianoni határokon kívülre került, de magyarországi születésüként jellemezte magát. Mindez felhívta a figyelmet arra, hogy lehetnek olyanok is, akik esetleg szabálykövető módon korabeli országuk nevét és állampolgárságát adták meg, mindazonáltal mégis magyar nemzetiségűek. Ugyanakkor ennek kiderítése a rendelkezésre álló adatokból nem egyszerű, mivel azok egyéb nemzetiségre vonatkozó adatot hivatalosan nem tartalmaznak. Végül a család- és keresztnév volt segítségünkre, amelyek számos esetben egyértelműen segítenek tisztázni a nemzetiségi hovatartozást (például az Árpád, Farkas vagy Béla keresztnév, esetenként pedig a Csizmadia, Disznos, Kiss stb. vezetéknév).

Mindezeket összevetve az adatbázisban végzett kutatás alapján a magyar állampolgárságú és/vagy nemzetiségű önkéntesek létszáma 1573 főre tehető. Ezt a számot még legalább 96 fővel lehet kiegészíteni, amennyiben hozzáadjuk a más állampolgárságú (román, csehszlovák, jugoszláv stb.), de egyértelműen magyar nevű és így nagy valószínűséggel magyar nemzetiségű személyeket is. Utóbbiak száma ennél az adatnál minden bizonnyal jóval magasabb (akár több száz főre is tehető), de amennyiben nevük nem nyújt segítséget, és más rendelkezésre álló forrás sem erősíti meg magyar

nemzetiségüket, beazonosításuk sajnos hitelt érdemlő módon nem lehetséges.⁶⁶ Mindezzel együtt a rendelkezésre álló adatok lehetővé teszik releváns információk megismerését az önkéntesekkel kapcsolatban, hiszen az esetek többségében nem csupán a jelentkezők neve, születési ideje és helye áll rendelkezésre, hanem az is, hogy melyik katonai körzet melyik toborzóirodájában jelentkeztek, illetve annak az alakulatnak (néha sajnos meglehetősen elnagyolt) megnevezése is, amelybe beosztották őket.

A téma szempontjából a második legjelentősebb forrást az a száz darab lista jelenti, amelyeket a német hatóságok állítottak össze az 1940 során a német hadsereg fogságába esett francia katonákról, majd pedig átadták ezeket a Francia Állam képviselőinek. Ezek a listák ma a Francia Nemzeti Levéltárban (*Archives nationales*) az F 9. 2802-től 2813-ig terjedő jelzetek alatt találhatóak meg, ugyanakkor kereshető adatbázisban az interneten is elérhetőek, ami nagymértékben megkönnyíti a kutatást. A listák, amelyek több mint egymillió hadifogságba esett személy adatait tartalmazzák, mégsem tekinthetők teljesnek, hiszen 1940 májusában és júniusában hozzávetőlegesen 1 845 000 fő került fogságba,⁶⁷ akik közül mintegy 1 600 000 embert el is szállítottak a németországi fogolytáborokba (a többieknek még ezt megelőzően sikerült megszökniük vagy különböző okokból szabadon engedték őket),⁶⁸ tehát mintegy negyedmillió fő adatai nem állnak rendelkezésre. Ugyanakkor ezekből a listákból megismerhető a hadifogságba került személyek neve, születési ideje és helye – esetenként az ország megjelölésével együtt, de ez sajnos nem általános, így kiemelt figyelmet kell fordítani a településnevekre –, az illető alakulata, rangja, majd a később keletkezett listák esetében már a hadifogolytábor típusa is. A listákon összesen 322 magyar származású személyt sikerült azonosítani, akik közül sokan a francia hadsereg reguláris egységeiben teljesítettek szolgálatot, vagyis feltételezhető, hogy ők már a francia állampolgárságot korábban elnyert és mozgósított személyek, akiknek beazonosítása korábban megfelelő források hiányában nem volt lehetséges.

Szintén fontos forrást jelentenek a budapesti Hadtörténelmi Levéltár 07 VII. fondőrcsoportjában található „Ellenállási gyűjtemény nemzetközi vonatkozások” elnevezésű iratanyag Franciaországra vonatkozó részei. Ezek közül ki kell emelni a 18., 19. és 20. tételeket, melyek a francia hadseregben és ellenállásban részt vevő, esetenként pedig életüket áldozó magyarokról tartalmaznak eltérő hosszúságú és tartalmú névjegyzékeket. A legegységesebb a francia hadsereg magyar önkénteseinek adatait tartalmazó – francia nyelvű, de a helyesírás pontossága alapján nagy valószínűséggel magyarok által készített – lista, amely 453 fő esetében a személyi adatokon (név, születési idő és hely) kívül közreadja a katonák alakulatát, esetleges hadifogságának helyszínét, háború utáni lakcímét és foglalkozását is. A hősi halottakat bemutató listák sajnos kevésbé

⁶⁶ MS. UEVACJ-EA. MDLX-1 – MDLX-18. Listes nominatives des volontaires étrangers engagés à servir la France entre le 1er septembre 1939 et le 25 juin 1940.

⁶⁷ *Alexandra* 2010. 25. o.

⁶⁸ *Durand* 1994. 11., 312. o.

egységesek és összességében kevésbé informatívak. Bár néhány esetben viszonylag részletes leírásokat tartalmaznak az elhunytak életútjáról, gyakran csupán néhány felületes információt adnak közre (például, hogy az adott személy melyik ellenállási mozgalom tagja volt deportálása előtt), sok esetben pedig csupán egy-egy – néha hiányos – név vagy álnév szerepel, amely önmagában nem jelent túl sok támpontot a kutatáshoz. Utóbbiak esetében az is problémát jelent, hogy csupán a felsorolt személyek kisebbik része tartozott a francia hadsereg kötelékébe, a többség a francia ellenállás, esetleg a Szabad Francia Erők soraiban tevékenykedett, mielőtt életét veszítette.

A magyar részvétel megismeréséhez ugyan nagyságrendileg kisebb mennyiségű információt szolgáltat, mégis hasznos segítséget jelent a francia hadtörténeti levéltár alárendeltségében Caen-ban működő Modernkori Háborús Konfliktusok Áldozatainak Levéltára (*Bureau des Archives des victimes des conflits contemporains*) által a második világháború során elesett személyeket bemutató, a *Mémoire des Hommes* internetes portálon keresztül szintén elérhető adatbázis is. Mivel ebben is különböző keresőszavak segítségével lehet keresni, viszonylag gyorsan meg lehet találni a magyarországi születésű hősi halottakat, ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a forráshiány ezt az adatbázist is érinti. Tehát amennyiben egy alakulat hadműveleti naplói megsemmisültek, az azokban foglalt veszteségi adatok itt sem jelennek meg, vagyis a jelen fejezetben tárgyalt téma kutatásához ez az adatbázis sajnos csupán korlátozott mértékben nyújt segítséget. Mindezen ellenére az adatokból 54 olyan személy azonosítható be, aki az 1939–1940-es hadműveletek során életét veszítette, ami elősegíti a résztvevők jobb megismerését.

Mindezen források összevetésének eredményeképpen 1999 főt sikerült név szerint azonosítani, akik a francia hadsereg, az Idegenlégió, esetleg a Franciaország területén felállított más nemzeti hadseregek soraiban harcoltak az 1940-es hadjárat során. Ez a szám természetesen jóval kisebb, mint a fent bemutatott listákon szereplő személyek számának összege, mivel az összesítéseknél kifejezetten sok az átfedés, ami az összlétszámot lefelé módosítja. Nyilvánvaló módon fel kell tennünk a kérdést, hogy ez a szám mennyiben tekinthető teljesnek. Bár nem lehet kijelenteni, hogy az 1939-ben külföldiként a francia hadseregbe jelentkező minden magyart sikerült azonosítani, a különböző források összevetése alapján feltételezhető, hogy döntő többségüket be tudtuk vonni a kutatás látóterébe. A veszteségi és hadifogollyisták segítségével ezt a kört kibővítettük a francia hadsereg reguláris alakulataiban mozgósítottként – vagyis már francia állampolgárként – szolgáló magyarokkal, azonban nem tevényt-hetjük szem előtt, hogy azok a mozgósított magyarok, akik elkerülték a hadifogságot és a halált, nem szerepelnek a forrásainkban, és jelenleg nem is kínálkozik rá reális lehetőség, hogy a fegyveres erők kötelékében szolgáló mintegy 5 000 000 fő adatait a magyarok kiszűrése érdekében át lehessen vizsgálni. Amennyiben tehát a jövőben lehetőség nyílna egy ilyen kutatásra, a fenti szám minden bizonnyal növekedne, de a franciaországi magyar közösség létszámából kiindulva valószínűtlennek tűnik, hogy nagyságrendileg változna.

A felhasznált különböző források segítségével mindenesetre ez a korábban szinte teljesen ismeretlen csoport pontosabban megismerhető, mivel az egyik listán szereplő hiányosságokat gyakran kiegészíti egy másik lista adatgazdagsága, illetve fordítva. Így lehetőség nyílik arra, hogy az azonosított személyekhez kötődő információkat mélyrehatóbban elemezzük, majd ezek segítségével részletesebben bemutassuk a franciaországi hadjáratban szerepet vállaló magyarokat. Emellett figyelembe kell venni, hogy a különböző források nem csupán részletességükben térnek el, hanem esetenként teljesen más információ típusokat tartalmaznak. Például értelemszerűen mindenhol szerepelnek az érintett személyek alapadatai (név, születési idő és hely), ugyanakkor a források jellegéből kifolyólag van olyan, amely a hadseregbe való jelentkezés helyét adja közre, míg egy másik a hadifogságuk helyét. Ennek eredményeképp nagyon szerteágazó kép vázolható fel, amelynek egyes részei azonban több esetben is csupán a fenti kontingens egy kisebb csoportjának adatai alapján állnak össze. Ettől függetlenül joggal feltételezhetjük, hogy az így levont következtetések az érintett magyarok egészére nézve is jó eséllyel megállják a helyüket.

Az alábbiakban tehát arra teszünk kísérletet, hogy a rendelkezésre álló információkat felhasználva különböző szempontok alapján bemutassuk a francia fegyveres erők soraiban 1939–1940-ben szolgálatot teljesítő magyarokat.

Származás

A származás megismeréséhez két alapvető információ áll rendelkezésünkre: a személynevek és a születési helyek. Egyik sem tekinthető önmagában különösebben nagy információtartalmat hordozó adatnak, együtt azonban már valamelyest közelebb visznek bennünket a katonai szolgálatot vállaló magyarok háttérének megismeréséhez, amelyet a későbbiekben más adatokkal igyekszünk majd kiegészíteni.

A nevek vizsgálata során az első nehézséget a lejegyzésük során elkövetett hibák okozzák, amelyek következtében a vezetéknevek – főként a tipikusan magyar nevek – számos esetben jelentősen átalakultak (például Székely helyett Szekezy vagy Szekzly, Kocsis helyett Koesis, illetve Varga helyett Vawga). Az is előfordult, hogy az idegen hangzású vezeték- és keresztnévet felcserélték, így lett például Hess Géza neve Gheza Hessként lejegyezve. Ugyanakkor ezek általában csupán kisebb nehézséget okoznak, nem jelentenek a kutatást befolyásoló komolyabb problémát.

Emellett teljesen bevett gyakorlatnak tekinthető a keresztnévek francia változatának használata a hivatalos iratokon, tehát András helyett André, Ferenc helyett François stb. Az önkéntesek döntő többségének neve így került lejegyzésre, ez alól kevés kivétel tapasztalható az iratokban. Ez utóbbiak egyik fele a magyar eredetű nevekhez kötődik (például Árpád, Géza, Tibor, Zoltán stb.), amelyeknek nincs francia megfelelője, ugyanakkor vannak egyszerűen franciásítható nevek is, amelyek mégsem lettek átalakítva. Csupán feltételezhetjük, hogy ez utóbbi esetekben a nevek viselői

(például Kiss Janos, Toth Peter, Virag Lajos stb.) ragaszkodtak hozzá, hogy nevük eredeti formába kerüljön rögzítésre, csak az ékezetek maradtak le róluk.

Bár a név nem feltétlenül utal a nemzetiségi hovatartozásra, hiszen az előbbi általában változatlanul fennmarad, utóbbi pedig új közegbe kerülve néhány generáció alatt jelentősen módosulhat, mégis érdemes néhány, az előbbiekkal kapcsolatos általános megfigyelés eredményét közreadni. Az első és legszembeütőbb tény, hogy az idegen hangzású családnevek túlnyomó többségben vannak a listákon. Annak ellenére, hogy – mint lejjebb látni fogjuk – a magyarok a Kárpát-medence teljes területéről származtak, a szláv felmenőkre utaló névvel rendelkező személyek (mint például Dzurjanich, Filipovits, Markovitch stb.) száma kifejezetten alacsony volt köztük, legfeljebb néhány tucat főre tehető. Ez részben nyilván magyarázható a trianoni határok közötti Magyarország viszonylagos etnikai homogenitásával, valamint a szomszédos országok területén élő magyarok beazonosításának nehézségeivel, de mindez távolról sem tekinthető teljesszerű válasznak. Tekintettel arra, hogy a más ország területén élők közül is sokan vallották magukat magyarországinak az adatfelvételnél, a fenti csoport tagjai lehetnének számosabbak is, azonban úgy tűnik, hogy esetükben a magyarsággal való közösség felvállalása kevésbé volt jellemző. Ugyanakkor kiemelkedően magas a német hangzású névvel rendelkező személyek száma a vizsgált csoportban. Tekintettel arra, hogy a francia katonai hatóságok a fegyverszünet után készített elemzésekben kiemelték, hogy a hadseregbe jelentkező külföldiek közel egyharmada Franciaországban élő zsidó volt, sokan pedig a közelmúltban érkeztek Közép- és Kelet-Európából,⁶⁹ joggal feltételezhetjük, hogy ezek a nevek – például Klein (amelyet 38 fő viselt), Weisz (29 fő) vagy Goldstein (10 fő) – a régiós jellegzetességekhez igazodva – és kiegészülve az egyértelműen zsidó kötődésről tanúskodó nevekkel, amilyen például a Kohn (11 fő) – jelentős részben zsidó származású személyekhez tartoztak. Az adott nemzetközi politikai helyzetben jelenlétük és katonai szerepvállalásuk tehát logikusnak tekinthető.

Mindemellett – ha nem is többségben – jelentős számban vannak jelen a magyaros hangzású nevek a vizsgált csoportban. Ilyenek például a Farkas (16 fő), Kovacs (17 fő), Molnar (8 fő), Nagy (13 fő), Szabo (11), amelyek mellett meg lehet említeni a Horvath (10 fő), Nemeth (7 fő) vagy Toth (16 fő) neveket is. Ez utóbbiak ugyanakkor félrevezetők is lehetnek, hiszen eredetileg pont viselőjük eltérő nemzetiségére utaltak, tehát esetükben a nemzetiségi hovatartozásra történő következtetés meglehetősen nehéz feladat lenne. Emellett kis számban akadnak olyan nevek is, melyek a helyi jellegzetességtől elütnek, például François Delacasse vagy Alberto Carreras, amely az esetleges légiós névfelvételi gyakorlaton kívül arra is utalhat, hogy viselője külföldi származású volt, de rendelkezett valamilyen magyar kötődéssel, jelen esetben Magyarországon született.

⁶⁹ SHD GR 7 N 2475. Extraits de fiches de renseignements établis après l'armistice de 1940 par le commandant Jacquot. 2. o.

A fentiek alapján nem tűnik túlzásnak kijelenteni, hogy a francia fegyveres erők soraiban szolgáló magyarok között alapvetően túlsúlyban voltak a magyar identitással rendelkezők, akiknek jelentős hányada zsidó származású volt, mely utóbbi tény közvetlen összefüggésben is állt a katonai szolgálat vállalásával.

A születési helyek beazonosítása során szintén számos nehézséggel kell szembenézni. Ezek közül értelemszerűen az egyik legjelentősebb – és áthidalhatatlan – az idevonatkozó adat esetleges hiánya, amely sajnálatos módon számos vizsgált személynél előfordul. Majdnem ilyen nagy kihívást jelent a településnevek torzult írásmódja, amely minden bizonnyal a régió földrajzában nem túl járatos hivatalnokok számlájára írható, mindazonáltal gyakran nagy kreativitást igényel ezek felismerése – például *Kajduboszornán* megegyezik Hajdúböszörménnyel vagy *Sutaraljanjhel* Sátoraljaúj-hellyel. Hozzá kell tenni, hogy esetenként a kihívás annyira nagy, hogy nem is sikerül neki megfelelni, így számos torzult településnév még várja a helyes értelmezést. További nehézséget jelent, hogy az eltelt közel egy évszázad során számos település – általában más településekkel való összeolvadása következtében – névváltozáson esett át, így az iratokban szereplő elnevezések ma már nincsenek használatba. Így tehát *Felsogalla* vagy *Banhida* esetében Tatabányára kell gondolnunk, *Újkecske* esetében pedig Tiszakécskére, nem is beszélve a Budapesthez csatolt számos, korábban önálló településről, mint például *Erzsebetfalva*, *Kispest*, *Rakoscsaba* stb. A helyzetet tovább

Mai országnév	Születettek száma
Nincs vagy nem azonosítható	312
Magyarország	1397
Románia	155
Szlovákia	54
Szerbia	28
Ukrajna	20
Ausztria	6
Németország	4
Bosznia-Hercegovina	4
Franciaország	3
Belgium	3
Oroszország	3
Horvátország	2
Szlovénia	2
Olaszország	2
Összesen	1995

1. táblázat: Születési helyek szerinti megoszlás – a mai országok nevével

nehezíti, hogy mind a Magyarországon, mind pedig az annak határain kívül található települések esetében azok gyakran nem magyar nevükön, tehát németül, szlovákul, románul, szerbül stb. szerepelnek, ráadásul nem egy esetben ezek is torzult formában, így ezek azonosítása a magyar elnevezésüeknél is nagyobb nehézséget jelent. Ezeket a tényezőket figyelembe véve először azt nézzük meg, hogy mely országokban születtek az általunk vizsgált csoport tagjai.

Egy viszonylag jelentős kontingensről nem rendelkezünk megbízható információkkal, mivel 196 fő esetében semmilyen adat nem szerepel, 312 főnél pedig nem meghatározható az ország, ahol a település található. Ugyanakkor az egyértelműen kirajzolódik az adatokból, hogy a harcokban résztvevő magyarok közel háromnegyede (1397 fő, azaz 70%) a mai Magyarország területén született. Őket a Romániában – elsősorban Erdélyben – születettek követik 155 fővel (8%), majd pedig a mai Szlovákiában⁷⁰ napvilágot látottak 54 fővel (2,7%). Hasonló nagyságrendet (körülbelül 1%-ot) képviselnek a szerbiai (28 fő) és ukrainai (20 fő) születésűek, a többi államban születettek pedig nem alkotnak számottevő csoportot (bőven 1% alatt).

Tekintettel arra, hogy a vizsgált személyek túlnyomó többsége Magyarországon született, és rendelkezésünkre áll a pontos születési helyük, módunkban áll közelebbről is megvizsgálni, hogy az ország melyik részéről származtak.

Terület	Születettek száma
Budapest	841
Dunántúl	219
Duna–Tisza köze	199
Tiszántúl	132
Egyéb	6
Összesen	1397

2. táblázat: Születési helyek eloszlása a mai Magyarország területén

Az adatokból világosan látszik, hogy a Budapesten születettek nagy többségben vannak, mivel 841 fővel ők képviselik a vizsgált csoport 60%-át. Ez egy országos öszszevetésben kiugróan magas adat, és arra utal, hogy a fővárosiak közül sokan döntöttek a Franciaországba való kivándorlás, majd pedig a francia fegyveres erőkhöz való szolgálat mellett. Bár messze lemaradva, de a második legnépesebb csoportot a Dunántúlon születettek alkotják (219 fő, vagyis 15,6%), akiket némiképp lemaradva a Duna–Tisza közéről származók (199 fő, 14%), majd pedig a tiszántúliak (132 fő, 9%) követnek. Ennek alapján meg lehet állapítani, hogy nyugatról kelet felé haladva

⁷⁰ Az országok elnevezése nem a korabeli, hanem a mai államhatárok szerinti logikát követi az adott települések pontos földrajzi elhelyezkedésének ellenőrzését követően.

fokozatosan csökken a franciaországi katonai szolgálatot vállalók száma, ami minden bizonnyal egybeesik a Franciaország felé történő kivándorlási kedv alacsonyabb fokával is. Meg kell említeni, hogy 6 fő esetében születési helyként csak *Hongrie* (Magyarország) van megadva, de ez érdemben nem befolyásolja a fenti vizsgálat eredményeit. Utóbbiak alapján kijelenthető, hogy főképp a fővárosiak és a dunántúliak képviselték magukat a francia fegyveres erők soraiban, tehát alapvetően az ország fejlettebb és városias régióinak lakói alkották ezt a különleges csoportot.

Életkor

A vizsgált csoport tagjainak életkora további fontos támpontot jelent a megismerésükhöz, amit jelentősen megkönnyít az a tény, hogy a születési dátumok gyakorlatilag minden személy esetében – 5 fő kivételével – rendelkezésre állnak. Ez lehetővé teszi, hogy megállapítsuk, milyen életkori sajátosságok jellemezték azokat a magyarokat, akik fegyverrel a kézben szolgálták Franciaországot a második világháború első évében.

A katonákat a világháború kitörését követő francia általános mozgósítás kezdetéhez, 1939. szeptember 3-ához képest osztottuk korcsoportokra, amikortól kezdve a magyarok csatlakozhattak, illetve csatlakozniuk kellett – ha már rendelkeztek állampolgársággal – a francia fegyveres erökhöz. Vagyis ehhez a dátumhoz képest kerültek felállításra a következő korcsoportok: 18 év alattiak, 18 és 30 év közöttiek, 31 és 45 év közöttiek, valamint 46 és 60 év közöttiek.

Kor	Fő
18 év alatt	11
18 és 30 év között	416
31 és 45 év között	1506
45 és 60 év között	61
Nincs adat	5
Összesen	1999

3. táblázat: *Életkor szerinti megoszlás (1939. szeptember 3.)*

Bár azt feltételezhetnénk, hogy a hivatásos haderő kötelékében nem találunk 18 év alattiakat, mégis 11 fő esik ebbe a kategóriába. Ugyanakkor közülük kilencen 17 évesek voltak az általunk megadott időpontban, tehát 1940 első felében már elérhették a francia hadsereg által megkövetelt 17,5 éves korhatárt. Ellenben két személy esetében 1924-es és 1929-es születési időpont van feltüntetve, ami valószínűtlenné teszi felvételüket, ezért az is elképzelhető, hogy esetükben az eredeti dokumentumokban írták el a születési dátumot. Némiképp meglepő módon a 18 és 30 év közötti korcsoportban mindössze 416 főt találunk, míg a 31 és 45 év közöttieknél 1506 főt, ami azt jelenti, hogy

a katonai szolgálatot vállaló magyarok csupán kisebb része tartozott a katonáskodásra legalkalmasabb korosztályhoz. Ez minden bizonnyal a franciaországi magyar diaszpóra jellegzetességeiből is fakad, amelynek soraiban számos olyan ember volt, aki hazáját korábban hagyta el és hosszabb ideje Franciaországban dolgozott – sok esetben már az állampolgárságot is megszerezte –, miközben a 30 év alatti generáció kisebb számban képviseltette magát. Ezt alátámasztani látszik, hogy még a 45 év felettek is 61 fővel képviseltetik magukat a vizsgált csoportban, noha az ő esetükben a katonai szolgálat – fizikai adottságaikból adódóan – már csupán korlátozott módon valósulhatott meg. Úgy tűnik, hogy a franciaországi magyar közösség igen jelentős része megmozdult, hogy részt vegyen Franciaország védelmében, így a katonai tevékenységekre kevésbé alkalmas életkorban lévők is nagy számban voltak jelen a fegyveres erők soraiban, ugyanakkor ez nyilvánvaló módon kihatott potenciális katonai hatékonyságukra is.

Franciaországi lakóhelyek

Két olyan forrásunk is van, amely lehetővé teszi számunkra, hogy információkat szerezzünk a magyar katonák franciaországi lakóhelyéről. A *Mémorial de la Shoah* által megőrzött jelentkezési lapok tartalmazzák a toborzóirodákra vonatkozó adatokat, azaz kiderül belőlük, hogy a jelentkezők melyik katonai körzet melyik városában kerültek be a katonai nyilvántartásba. Franciaországot 10 katonai körzetre osztották a következő központokkal: 1. Párizs, 2. Lille, 3. Rennes, 4. Bordeaux, 5. Toulouse, 6. Metz, 7. Dijon, 8. Lyon, 9. Marseille, 10. Algír. Emellett a Hadtörténelmi Levéltárban elérhető 453 elemből álló lista a francia hadseregben szolgáló magyarok franciaországi lakcímeit is tartalmazza, így a közel kétezer fős kontingens tagjainak döntő többsége esetében rendelkezünk valamilyen utalással a közelebbi vagy távolabbi lakóhelyre. Az alábbiakban ezeknek az adatoknak a segítségével igyekszünk többet megtudni a magyar katonákról.

Területi egység	Fő
Párizs és környéke	1188
Észak-Franciaország	18
Dél-Franciaország	189
Kelet-Franciaország	145
Nyugat-Franciaország	59
Tengerentúli régiók	203
Egyéb	1
Nincs adat	196
Összesen	1999

4. táblázat: A franciaországi lakóhelyek eloszlása

A magyar diaszpóra korábban említett általános elhelyezkedése alapján egyáltalán nem meglepő, hogy a magyarok döntő többsége (1188 fő, vagyis 59%) Párizsban és környékén csatlakozott a francia hadsereghez, hiszen jelentős részük ott élt és dolgozott. Ugyanakkor ebből a logikából kiindulva arra lehetne számítani, hogy a jelentkezések másik jelentős részére Franciaország északi részén került sor, ehhez képest az ebben a katonai körzetben regisztrált mindössze 18 fő nagyon váratlan adat. Ezt némiképp ellensúlyozza, hogy a 10. katonai körzetben számon tartott jelentkezések között (203 fő, 10%), amelyek elméletileg a tengerentúlon történtek, sok olyan volt, melyre a feltüntetett városok tanúsága szerint más körzetekben – így részben Észak-Franciaországban is – került sor. Ez valószínűleg annak tudható be, hogy ezek a jelentkezések az Idegenlégióhoz való csatlakozás céljából történtek, amelynek központja Észak-Afrikában volt, így az ottani katonai körzet fennhatósága alá sorolták az adott személyeket. Mindezzel együtt a harmadik legnagyobb jelentkezői kontingens (189 fő, 9%) Dél-Franciaországhoz kötődik, az ezt követő (145 fő, 7%) pedig az ország keleti részéhez. Emellett 196 esetben (9,8%) nincsenek konkrét információink a magyarok franciaországi lakhelyének hozzávetőleges elhelyezkedéséről, 1 fő pedig svájci lakcímmel rendelkezett, így ő az egyéb kategóriába nyert besorolást. A lakhelyekre vonatkozó információk elemzése alapján a franciaországi magyar közösség és annak fegyvert fogó tagjai alapvetően Párizs környékén koncentráálódtak, de viszonylag sokan éltek az ország többi régiójában is, melyek közül az előzetes várakozásokkal ellentétben a katonai szolgálat szempontjából Dél-Franciaország és a tengerentúli területek játszottak még viszonylag komolyabb szerepet.

Foglalkozási háttér

A teljes vizsgált csoport foglalkozási, képzettségi háttérére vonatkozóan nem állnak rendelkezésre információk, ugyanakkor az előző alfejezetben említett közel félezer személy adatait tartalmazó francia nyelvű – de valószínűleg magyarok által összeállított – listán szereplő legtöbb személynél feltüntették a szakmáját. Ez ugyan nem tesz lehetővé a közel kétezer fős kontingens egészére vonatkozó elemzést, mégis lehet vonni egyes következtéseket, melyek segítségével – legalább részleges – képet alkothatunk a magyar katonák foglalkozás szerinti megoszlásáról. A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött lista egyébként minden valószínűség szerint azonos azzal, amelyet 1948-ban a franciaországi magyar önkéntesek veteránjait tömörítő egyesület főtitkára, Hackel Mihály eljuttatott a magyar miniszterelnökhöz azzal a céllal, hogy annak felhasználásával egy megemlékező kiadvány készüljön.⁷¹ Ennek egyik vitathatlan pozitívuma, hogy a személy- és helynevek szinte minden esetben hibátlanul kerültek

⁷¹ *Bajomi Lázár* 1984. 106. o.

Szakma	Fő
Munkás	263
Értelmiségi	65
Kereskedő	47
Vendéglátó	12
Hivatalnok	29
Nincs adat	37
Összesen	453

5. táblázat: Szakmai előélet szerinti megoszlás⁷²

rögzítésre, ami jelentősen megkönnyíti az információk összegyűjtését és összevetését, valamint a következtetések levonását.

Ugyanakkor ez a magyar háttér némi nehézséget is okoz, mivel elsősorban pont a foglalkozásnevek esetében gyakran az általuk űzött foglalkozások magyar nevének tükörfordítását adják meg franciául, amelyek viszont nem mindig esnek egybe a francia terminológiával. Az eredeti logika ismeretének hiányában gyakran meglehetősen nehézkes az önmagukban nem túl pontos francia kifejezések átültetése magyar nyelvre. Ennek ellenére igyekeztünk alaposan körbejárni a korabeli francia foglalkozásokat és ezek magyar megfelelőit, majd pedig ennek alapján megadni a legvalószínűbb magyar definíciókat. Az ennek során felmerülő problémákat talán jól érzékelteti a *peintre* szó használata, amely magyarul festőt jelent, és a magyar nyelvi logikával megegyező módon a franciában egyaránt vonatkozik a kétkézi munkásra és a művészre, így nem derül ki belőle, hogy az adott személy melyik kategóriába tartozik. Néhány esetben szerkezetbe foglalták a szót – mint például épületfestő vagy művészi festő –, ami lehetővé tette a korrekt fordítást: szobafestő-mázoló, illetve festőművész. Amikor azonban nem állt rendelkezésre ilyen támpont, önkényesen kellett az előbbi vagy utóbbi csoportba sorolni az érintett személyeket, feltételezve, hogy magyar logikával készültek a francia nyelvű bejegyzések, ahol a festő inkább művész, mint munkás. Ezért a pontosítás nélküli „festő”-ket a festőművészekhez soroltuk be, ugyanakkor nem biztos, hogy ez a megközelítés helytálló. Nem vagyunk könnyebb helyzetben az egyik veteránnál szereplő *producteur* szóval sem, amely szó szerinti fordításban gyártót, termelőt jelent, de nem derül ki belőle, hogy arról a személyről van-e szó, aki fizikailag előállítja a terméket, vagy esetleg arról, aki irányítja a termelési folyamatot. Tekintettel arra, hogy a listán számos kétkézi dolgozó és köztük sok ipari munkás szerepelt, de velük kapcsolatban nem használtak hasonló kifejezést, arra kell gondolnunk, hogy ebben az esetben inkább a második megoldás állhat közelebb a valósághoz.

⁷² HM HIM 07 VII. F/18. A francia ellenállásban résztvevő magyarok névsora (453 fő). A francia hadseregben harcolt önkéntesek elnevezésű lista adatai alapján.

A rendkívül heterogén szakmákat némiképp önkényesen kellett kategóriákba sorolni, hogy kezelhető és értelmezhető eredményeket kapjunk. A szakmák áttanulmányozása után a következő csoportokat állítottuk fel: munkás – ideértve a kétkezi munkát végző betanított munkásokat és az önálló szakmával rendelkező iparosokat is –, kereskedő, hivatalnok, vendéglátó – az étterem- és szállodáiparban tevékenykedők együttesen –, valamint értelmiségi – amely a felsőfokú végzettséggel rendelkezőket, egyetemi tanulmányokat folytatókat és művészeti tevékenységet végzőket foglalja magában. A messze legnagyobb csoportot a munkások alkotják 263 fővel, vagyis ők adják a listán szereplő összes (453) személy 58%-át, ami jól illeszkedik azokhoz a korábbi megállapításokhoz, melyek szerint a franciaországi magyar diaszpórát elsődlegesen kétkezi szakmával rendelkező munkások alkották. Némiképp meglepő módon a második legnépesebb kategória az értelmiségieké 65 fővel (14%), akik között szép számmal akadnak művészek is. Ez minden bizonnyal a francia tudomány és kultúra vonzerejének is betudható, hiszen sokan folytattak tanulmányokat Párizsban, illetve más francia egyetemi városokban. A harmadik csoportot a kereskedelemben dolgozók alkotják 47 fővel (10%), akik elsősorban nem eladóként, hanem kereskedelmi képviselőként tevékenykedtek, ami nagy valószínűséggel utazó ügynöki munkát jelentett a korszakban. Különböző adminisztratív beosztásokban 29 fő (6%), a vendéglátásban pedig mindössze 12 fő (2,6%) dolgozott, illetve 37 fő (8%) esetében nem áll rendelkezésre a szakmai előéletre vonatkozó adat.

Míndezen alapján egy alapvetően hárompólusú kép rajzolódik ki: a magyar katonák közel 60%-át kétkezi munkások alkották, mellettük különböző, de általánosságban nem túl nagy presztízsű szakmák képviselői adták a jelentkezők mintegy negyedét, míg a harmadik csoportot egy viszonylag nagy, közel 15%-os értelmiségi réteg alkotta. Úgy tűnik, hogy a magyar közösség sajátos szakmai összetétellel rendelkezett, képzettsége, nyelvtudása és beágyazottsága a társadalom alsó és felső(közép) pozícióiba való belépést tette lehetővé számára, de a klasszikus középosztályban jóval kevésbé volt jelen.

Alakulat

Az 1940-es hadjáratban való magyar részvétel megismeréséhez kiemelten fontos információt jelent az érintett katonák alakulatának beazonosítása, mivel ennek segítségével felmérhető, hogy milyen területekre osztották be őket, részt vettek-e összecsapásokban, és mi volt ezek kimenetele. Szerencsés módon a rendelkezésünkre álló különböző források mindegyike tartalmaz az alakulatokra vonatkozó információkat, ráadásul szinte az összes magyar katonára vonatkozóan. Ezek az adatok gyakran nem túl pontosak, ugyanakkor annak köszönhetően, hogy az érintett személyek sok esetben több forrástípusban is szerepelnek, ezek összehasonlító elemzése segítségével számos katona alakulatát lehet pontosan beazonosítani. Ennek az összevetésnek az eredményei röviden összefoglalva a következő ábrán láthatók.

Alakulat	Fő
Légiós menetezredek	1103
Légió kiképzőkerete	398
Reguláris légiós alakulatok	79
Kiegészítő alakulatok	217
Reguláris alakulatok	192
Nincs adat	10
Összesen	1999

6. táblázat: Alakulatok közötti megoszlás

A különböző források átfedéseinek köszönhetően viszonylag pontos képet alkothatunk erről a fontos kérdésről – csupán 10 fő esetében nem sikerült meghatározni, hogy melyik alakulathoz tartozott. A magyar katonák mintegy háromnegyede (1564 fő, vagyis 78%) az Idegenlégióban teljesített szolgálatot, de azon belül a franciaországi hadjárat során meglehetősen eltérő feladatokkal megbízott egységek kötelékében, ami alapvetően befolyásolta az önkéntesek részvételét és sorsát. Döntő többségüket, 1103 főt a külföldi önkéntesek menetezreideihez osztották be: 304 fő a 21., 196 a 22., 200 fő pedig a 23. ezred kötelékében szolgált, míg a fennmaradó 400 fő esetében nincs konkrét alakulat megjelölve, viszont gyakran különböző légiós kiképzőtáborok neve szerepel a menetezred-megjelölés mellett, ami arra utalhat, hogy még kiképzés alatt álltak, ezért nem kerültek beosztásra konkrét alakulathoz. 398 személynél csupán annyi szerepel, hogy az Idegenlégió, illetve annak kiképzőkerete soraiban találhatóak. Esetükben nagyon valószínű, hogy jelentkezésükre, valamint besorolásukra már sor került az Idegenlégióba, de onnan még nem kerültek átsorolásra konkrét egységhez, tehát valószínűsíthetően az adatok rögzítése idején még viszonylag újak voltak a rendszerben. 79 fő teljesített szolgálatot az Idegenlégió reguláris alakulatainál – az 1., 2., 3., 4., 5., 11. és 12. légiós gyalogezrednél, illetve az 1. és 2. légiós lovassági ezrednél –, ami arra utal, hogy ezek a személyek nem a háború időtartamára jelentkeztek, mint a többség, hanem a hagyományos ötéves időtartamra, illetve olyan veteránok voltak, akik már hosszabb ideje teljesítettek szolgálatot a Légió kötelékében, de tapasztalataikra építve átirányították őket a harcoló egységekhez Franciaországba. A korábban részletesebben bemutatott alakulatok közül a 11. gyalogezredben 19, a 12. gyalogezredben pedig 15 főt sikerült azonosítani, míg a két lovassági ezredben 16 főt, akikről feltételezhető, hogy a 97. felderítő csoport kötelékében kerültek bevetésre Franciaországban. A többi reguláris légiós alakulat soraiban szolgálók franciaországi áthelyezéséről nincs érdemi információ, csupán egyetlen személynél szerepel erre vonatkozó konkrét adat, de ettől függetlenül a színvonal javítása érdekében tett és korábban bemutatott intézkedések keretében erre sokkal több veterán esetében is sor kerülhetett.

Az Idegenlégióon kívül szolgáló magyarok száma jóval alacsonyabb, mindössze 425 fő, tehát az összes érintett személy mintegy ötöde. Ennek a kontingensnek hozzávetőlegesen a fele, 217 fő az adatok tanúsága szerint nem harcoló alakulatoknál szolgált, mivel adminisztratív, szállító és fizikai kiegészítő feladatokat ellátó egységek soraiba nyertek beosztást. A fennmaradó 192 személy a francia, illetve esetenként a Franciaországban felállított csehszlovák és lengyel hadsereg harcoló alakulatainak kötelékében szolgált. Ezek az egységek rendkívül eltérőek, nem alkotnak egységes csoportot, tehát úgy tűnik, hogy semmilyen központi szándék vagy szervező elv nem állt a magyarok ezekbe történő beosztása mögött, sokkal inkább a – gyakran már francia állampolgársággal rendelkező – magyarok egyéni körülményei (lakhely, képzettség, előélet, életkor stb.) befolyásolták a besorolásokat.

Mindezek alapján egyértelműen kijelenthető, hogy a franciaországi hadjáratban részt vevő magyarok döntő többsége az Idegenlégió – általában külön erre a célra felállított – alakulataiba nyert beosztást. Ugyanakkor a rendelkezésre álló információk tükrében ennek a viszonylag jelentős kontingensnek bizonyíthatóan csupán egy része került harcoló alakulathoz a hadműveletek megindulásáig, a többiek, nagyjából 50%-uk még a kiképzés valamely stádiumában járt a harcok alatt. A korábban vázlatosan bemutatott alakulattörténetek alapján természetesen az sem zárható ki, hogy valamilyen formában bevetésre kerültek az összecsapások során, de minden bizonnyal ez nem volt általános. Mellettük a vizsgált személyek körülbelül 20%-a került különböző reguláris alakulatok kötelékébe, de ezeknek csak mintegy fele volt harcoló alakulat, így a hadműveletekben való fegyveres részvételük is korlátozott volt. Következésképpen az alakulatokhoz való tartozás tükrében elmondható, hogy az átlagos magyar résztvevő a háború időtartamára jelentkező önkéntes volt, aki az Idegenlégió valamelyik frissen felállított menetzredébe nyert beosztást, majd ennek kötelékében vett részt az 1940. május-júniusi hadműveletekben.

Rendfokozat

A katonai teljesítmény nagyon sok tényező alapján mérhető és értékelhető, de az olyan hierarchikus rendszerekben, mint a reguláris hadseregek, az egyik bevett fokmérő a rendfokozat, amely a szolgálat során nyújtott teljesítményen alapul. Természetesen ez minden nagy rendszerre jellemző módon általában évek vagy évtizedek alatt alakul ki, így sokkal alkalmasabb hivatásos vagy hosszú időn keresztül szolgáló katonák minőségi mutatóinak mérésére, mint olyan önkéntesekére, akik csupán fél, esetleg egy évet töltöttek a hadsereg kötelékében. Ennek ellenére érdemes ezt a tényezőt is figyelembe vennünk, hogy jobban megismerjük a magyar katonák hierarchiában betöltött szerepét, amely nyilvánvaló módon meghatározta lehetséges katonai hozzájárulásuk mértékét is – hiszen például egy ezredes teljesen más mozgástérrel rendelkezik, mint egy tizedes.

A források többsége sajnos nem tartalmaz érdemi információt a magyar önkéntesek rendfokozatával kapcsolatban, hiszen többségükben frissen jelentkezett újoncok adatait adják közre, egyedül a német hadifogságba került személyek esetében rögzítették ezt az információt is. Ebből adódóan arra a 322 elemet tartalmazó összesítésre kell támaszkodnunk, amelyet a hadifogolylisták átvizsgálása során állítottunk össze. A katonai rendfokozati rendszer logikáját követve a rendfokozatokat a következő csoportosításban vizsgáltuk: legénység, altisztek és tisztek. A teljesség érdekében természetesen ki kellett volna térni a főtisztai és a tábornoki karra, de ilyen rendfokozattal rendelkező magyarokat nem találtunk a forrásokban.

Rendfokozat	Fő
Legénység	295
Altisztek-tiszthelyettesek	14
Tisztek	6
Nincs adat vagy nem azonosítható	7
Összesen	322

7. táblázat: Rendfokozatok a hadifogságba esettek között

Bár a minta messze nem teljeskörű, jó eséllyel reprezentatív, hiszen számos különböző alakulat magyar tagjainak rendfokozatát tartalmazza, tehát nem csupán egyetlen katonai egységen belüli viszonyokat mutat be. A listán szereplő magyarok 91,6%-a (295 fő) legénységi állományban szolgált, ami jól illeszkedik a korábban bemutatott körülményekhez, vagyis a hadsereghez frissen csatlakozott – gyakran katonai előképzetség nélküli – önkéntesek tömegéhez, akik előéletükből kifolyólag nem kaptak azonnal rangot, szolgálati idejük rövidsége miatt pedig még nem volt lehetőségük előrelépni a ranglétrán. Mellettük 14 altiszt (4%) és 6 tiszt (1,8%) teljesített szolgálatot, vagyis a magyaroknak csupán nagyon kis százaléka töltött be valamilyen fokú irányító szerepet a francia haderő soraiban. Tekintettel arra, hogy csupán 7 fő esetében nem szerepelt a rendfokozat a forrásokban, esetleg nem volt azonosítható a használt rövidítés, a hadifoglyokra vonatkozóan majdnem teljes képpel rendelkezünk, amit viszonylag megbízhatóan lehet kivetíteni a francia fegyveres erők soraiban harcoló teljes magyar kontingensre.

A veszteségek: halottak és hadifoglyok

Mint az már a fentiekből kiderült, a legtöbb alakulat, amelyek soraiban magyarokat is találunk, komoly veszteségeket szenvedett az 1940-es franciaországi hadjárat során. Nyilvánvaló módon az ezekben szolgáló magyarok egy része is vagy életét veszítette

a harcokban, vagy hadifogságba került azok lezárultával. A rendelkezésre álló különböző források segítségével megkíséreljük összegezni a magyarok által elszenvedett veszteségeket. Ebben a legnagyobb segítséget értelemszerűen a caen-i Modernkori Háborús Konfliktusok Áldozatainak Levéltára anyagai jelentik, de fontos adalékokkal szolgálnak a budapesti Hadtörténelmi Levéltár idevonatkozó iratcsomói is. Jelen esetben azokat a személyeket emeltük be a vizsgálati kategóriába, akik az adatok tanúsága szerint 1939–1940 folyamán veszítették életüket, illetve az ekkor zajló harcok során kerültek német hadifogságba, ahol sebesüléseik vagy más tényező következtében meghaltak.

Alakulat	Fő
Légiós menetzredek	27
Reguláris légiós alakulatok	7
Más légiós alakulatok	2
Reguláris alakulatok	15
Összesen	51

8. táblázat: Az elesettek alakulatok szerinti megoszlása

A források alapján 51 magyar származású elesett katonát lehet azonosítani. A szám első pillantásra meglepően alacsony, hiszen korábban már kiderült, hogy számos olyan alakulat, melynek soraiban százas nagyságrendben szolgáltak magyarok, igen komoly veszteségeket szenvedett a hadjárat során, egyesek teljes egészében meg is semmisültek. Ennek fényében ez a nagyjából félszáz fős veszteség nagyon szerénynek tűnik, és minden bizonnyal igen messze van a valós adattól. Ugyanakkor éppen a fent említett körülmények miatt, amelyek közepette a harcokban legsúlyosabb veszteségeket szenvedő egységek hadműveleti naplói megsemmisültek, illetve szándékosan elpusztították azokat – hogy ne kerüljenek az ellenség kezére –, a részletes adatok nem maradtak fenn. Ez már az egységek soraiban szolgálók azonosítása során is problémát okozott, és ugyanez a helyzet az elesettek felkutatása esetén is. Így biztosra vehetjük, hogy a valós veszteségadat a forrásokban fellelhetőnél jóval magasabb, de a jelenleg elérhető információk alapján csupán ezt a számot lehet alátámasztható módon közzétenni.

A különböző források alapján összeállított adatsor elemei között a személyes adatokon kívül – amelyek most kevésbé érdekesek számunkra – a közös elem az alakulat feltüntetése, így ebből az információból kell megpróbálnunk érdemi következtetést levonni. Bár, ahogy utaltunk rá, a kutatás jelenlegi állása szerint nem ismerjük az összes elesettet, így az elemzés eredményeit sem lehet általános érvényüként elfogadni, összességében elgondolkodtató, hogy a hadműveleti naplók megsemmisülése ellenére is a légiós menetzredek soraiból került ki a legtöbb veszteség, egészen pontosan 27 fő (53%), ami igazolja azt a feltevést, hogy ezek az alakulatok szenvedték meg legjobb-

ban a harcokat. A második legnépesebb csoport a hadsereg reguláris alakulatainak tagjai közül elesett 15 fő (29%), ami ugyanakkor a teljes francia haderő létszámát figyelembe véve nem túl nagy arány. Amennyiben viszont a reguláris harcoló alakulatokban szolgálókhoz viszonyítjuk ezt a számot, akkor 8%-os arányt képviselnek, ami már elég jelentős érték. Végül pedig meg kell említeni, hogy a fennmaradó 9 fő is az Idegenlégióban szolgált – 7 fő a reguláris egységekben, 2 pedig vagy frissen felállított alakulatban (97. felderítő csoport), vagy pedig közelebbről meg nem határozható egységben a Légión belül –, vagyis az 51 elesettből 36 (70%) idegenlégiós volt, ami nagyon magas arány.

E számok alapján (az egészen bizonyosan hiányos adatok ellenére) talán nem túlzás kijelenteni, hogy a franciaországi hadjárat során életüket áldozó magyarok döntő többsége – összhangban az alakulatok közötti eloszlásukkal, illetve ezeknek az egységeknek a sorsával – az Idegenlégió háború időtartamára jelentkező tagjai közül került ki.

Az elszenvedett veszteség nem csupán a harcok folyamán elesetteket jelenti, hanem azokat is, akik hadifogságba kerültek. Mint korábban láttuk, a francia haderő igen jelentős hányadának jutott osztályrészül ez a sors, így logikus módon számos magyart is találunk a hadifoglyok között. Az ő beazonosításukban nagy segítséget jelentenek a német katonai hatóságok által összeállított hadifogolylisták, amelyeken 322 magyar személyt sikerült fellelni, ugyanakkor a Hadtörténelmi Levéltárban őrzött 453 elemből álló lista megjegyzés rovataiban a fentiekkel való átfedéseken kívül még 86 főt lehetett a hadifoglyok közé sorolni, így teljes létszámuk 408 főre tehető. Tekintettel a számos összecsengő, egymást igazoló és kiegészítő adatra, mindkét lista számait hitelesnek tekinthetjük, ami ugyanakkor azt is jelenti, hogy a francia haderő kötelékében szolgáló magyar katonák több mint 20%-a hadifogságba esett, ami igen nagy arány.

Korábban már kitértünk a német adatfelvétel eredményeként rendelkezésre álló rendfokozati eloszlás kérdésére. A két forrás adatai lehetővé teszik a magyarok alakulatainak és hadifogolytáborainak meghatározását is. Emellett kivételes esetekben az egyes személyek további sorsára vonatkozóan is közreadnak információkat, például elhalálozásukról vagy szökésükről. Előbbi esetében figyelembe kell venni, hogy a német adatfelvétel során egyes alakulattípusok neve számos különböző formában került rögzítésre – például légiós menetzredek (RMVE) szerepnek RI, RM, RT, RIE, RVE és RIVE rövidítésben is –, de az ezekhez tartozó személyek többi forrásban szereplő adataival való összevetés alapján ezek a megjelölések egyértelműen ugyanarra az egy-ségfajtára vonatkoznak.

A hadifoglyok döntő többsége, 223 fő (54%) a légiós menetzredek soraiból került ki, ami jól illeszkedik mind az alakulatok történetéhez, mind pedig az elesettek esetében látott arányszámokhoz. A második legjelentősebb csoportot a francia hadsereg reguláris alakulataiban szolgálók adják 146 fővel (36%), ami viszonylag magas arány az ilyen típusú alakulatokban szolgáló magyarok összlétszámához képest. Ez minden bizonnyal arra is utal, hogy utóbbiak száma a jelenleg ismertnél magasabb lehet,

Alakulat	Fő
Légiós menetezredek	223
Reguláris légiós alakulatok	19
Reguláris alakulatok	146
Franciaországi csehszlovák hadsereg	14
Nincs adat	6
Összesen	408

9. táblázat: A hadifoglyok alakulatok szerinti megoszlása

de az ezek megismerését lehetővé tevő források hiányában ez az arányszám felfelé torzít. Reguláris légiós alakulatok soraiból 19 fő esett fogságba (4,6%), ami minden bizonnyal az ezek soraiban szolgáló viszonylag kevés magyar légióssal magyarázható. Érdekes adalék, hogy 14 fő (3,4%) a Franciaországban felállított csehszlovák hadsereg soraiban harcolt és esett fogságba, ami jól jelzi, hogy a szomszédos országokhoz kötődő kontingensek (jelentkezők, elesettek, hadifoglyok) soraiban is szép számmal lehet magyarokat találni, ha valamilyen információ alapján nemzetiségük beazonosítható. Mivel csupán 6 fő esetében nem áll rendelkezésre információ az alakulatról, a hadifoglyok katonai hovatartozását illető kép közel teljesnek tekinthető. Ebből a korábbi tendenciák megerősítése rajzolódik ki, vagyis a magyarok Idegenlégióban való erős jelenléte, valamint az annak soraiban elszenvedett jelentős veszteségek.

A hadifogság helyére vonatkozóan sajnos sokkal kevésbé részletes adatok érhetők el, mivel nem minden esetben került rögzítésre – gyakran még a német hatóságok által sem – a hadifogolytábor. Emellett a visszaemlékezésekből gyakran hiányos információk nyerhetők ki, vagyis például szerepel a tábor száma, de a típusa nem, tehát teljes bizonyossággal nem határozható meg annak helye.

A német hadsereg különböző típusú hadifogolytáborokat hozott létre annak érdekében, hogy a sikeres katonai hadműveletek után megfelelő körülmények között tudja őrizni a fogságba esett igen nagyszámú ellenséges katonát. Egyes táborokat a légi-

Tábor típusa	Fő
Frontstalag	104
Stalag	72
Oflag	1
Stalag vagy Oflag	137
Nincs adat	94
Összesen	408

10. táblázat: Hadifogolytáborok szerinti megoszlás

erő vagy a haditengerészet soraiból kikerülők részére alakítottak ki, de a hadifoglyok többsége rendfokozata alapján úgynevezett *Stammlagerek*be (röviden *Stalag*), illetve *Offizier-Lagerek*be (röviden *Oflag*) került. Előbbiekből 54-et hoztak létre a legénység és az altisztek számára, utóbbiakból pedig 49-et a tisztek részére. A franciaországi hadjárat lezárását követően a korábnál is jóval nagyobb számú hadifogoly elhelyezéséről kellett gondoskodni, ezért a megszállt francia területeken 62 *Frontstalagot* állítottak fel, amelyek a szövetséges haderők fogságba esett tagjainak őrzése mellett gyakran átmeneti állomásként is szolgáltak a Németországba deportált személyek számára.⁷³

Az adatok tanúsága szerint látszólag a *Frontstalagba* irányított magyarok voltak a legtöbben 104 fővel (25%), míg *Stalagok*ban 72 (18%), *Oflagban* pedig csupán 1 fő volt fogságban – bár a táborszám logikája, illetve az érintett személy rangja alapján valószínűleg ő is inkább *Fronstalagban* lehetett. Ugyanakkor 137 (33,5%) fő esetében az adatok hiányosak, mivel nem jelzik, hogy *Stalagban* vagy *Oflagban* őrizték-e őket, azonban a rendfokozatuk alapján nagy valószínűséggel az előbbieken lehettek – így viszont már 50% fölé nő a *Stalagok*ban tartottak aránya. 94 esetben egyáltalán nem rendelkezünk információval a tábor számáról vagy típusáról, csupán a hadifogság ténye ismert.

Az ismert táborok alapján arra lehet következtetni, hogy a magyar hadifoglyok kisebbik részét a megszállt francia területeken felállított táborokban őrizték, döntő többségüket azonban a Harmadik Birodalom területére irányították, ahonnan szökés esetén minimális esélyük lett volna visszajutni Franciaországba. Ennek eredményeképpen leginkább a Bajorországban és Ausztriában található táborokban helyezték el őket, ami azonban a magyarok számára könnyebbséget jelentett, hiszen közelebb kerültek eredeti hazájukhoz, ahol szökés esetén menedékre lelhettek. A visszaemlékezések alapján összeállított lista megjegyzés rovatának tanúsága szerint legalább 12 fő meg is szökött a hadifogságból, közülük pedig egyesek (például Michel Wasser-Berger vagy Emeric Eugène Barasz) Magyarországra szöktek, ahol francia hadifogolyként internálták őket.

Az általános kép felvázolása után szeretnénk részletesebben is közreadni két szereplő élettörténetét, amelyek remélhetőleg segítenek testközelből is érzékelteni az 1939–1940-es francia hadsereg magyar tagjainak sorsát.

Egyéni életutak

Ahogy korábban láttuk, a háború kitörése után a francia fegyveres erők soraiba jelentkező külföldiek egy része kifejezetten a hadsereg kötelékében szeretett volna harcolni, és csupán jobb híján fogadta el, hogy az Idegenlégió erre a célra létrehozott alakulataiba irányítsák át. Ugyanakkor hasonló nagyságrendben voltak azok, akik közvetlenül

⁷³ Durand 1994. 49–62. o.

az Idegenlégióba jelentkeztek és hagyományosnak tekinthető öt éves szerződést írtak alá. A korábban bemutatott forrásokból – amelyek nagyon hasznosak a személyek azonosításához és a létszám meghatározásához – további részletek nem derülnek ki a jelentkezők személyéről, azonban ha valakinek az 1940-es hadjárat után is folytatódott a katonai pályafutása, akkor a személyi aktájában rendelkezésre állnak olyan dokumentumok, amelyek segítségével egy, az utóbbi csoportba tartozó életút is rekonstruálható. Erre teszünk kísérletet az alábbiakban.

Idegenlégiósból tengerészgyalogos, majd gyarmati lövész

Joseph Haas (Haas József) 1911. március 5-én született Bácsalmáson. 1 méter 69 centiméter magas, barna hajú, szürkészöld szemű, ovális arcú férfi volt, akinek arca jobb felén egy sebhely szolgált különös ismertetőjelként. Az 1930-as évek végén egyedülálló volt, legközelebbi rokonai, akiket sorsáról értesíteni tudtak, szülei voltak, ők szülőhelyén, Bácsalmáson éltek. Iratai tanúsága szerint alapfokú tanulmányokat végzett, és korábban hotelportásként dolgozott.⁷⁴ Viszonylag rövid ideje tartózkodhatott francia fennhatóság alá tartozó területen, amikor 1939. december 2-án Bejrútban jelentkezett az Idegenlégióba, mivel ekkor még nem rendelkezett francia állampolgársággal, csupán magyarral. A magyar és francia nyelven kívül németül és angolul is beszélt.⁷⁵

Jelentkezése után a Libanonban állomásozó 6. légiós gyalogezredhez irányították, ahonnan 1940. január 6-án – valószínűleg kiképzése lezárulta után – a szíriai Homszba vezényelték, tehát az 1940-es franciaországi harcokban nem vett részt. A fegyverszünet megkötése után minden bizonnyal folytatni kívánta a harcot, ezért augusztus 9-én dezertált az Idegenlégióból. Sikerült Palesztinán keresztül Egyiptomba utaznia, ahol augusztus 14-én jelentkezett a Szabad Francia Erők kötelékébe. Kiképzett katonaként azonnal beosztották egy harcoló alakulathoz másodosztályú közlegényként, de érdekes módon nem légiós különítményhez. A szabad francia tengerészgyalogos zászlóalj 3. századához került, amelynek kötelékében 1941 márciusában Eritreába helyezték át, ahol április folyamán egységével részt vett az olasz erők elleni harcokban.⁷⁶ Parancsnokának róla készült áprilisi jellemzése szerint jó katona, aki mindig készségesen hajtja végre a parancsokat és jól kezeli mind a motoros járműveket, mind a géppuskát.⁷⁷ Májusban alakulatával visszatért Egyiptomba, ahonnan egységével Palesztinába vezényelték, hogy részt vegyenek a levantei, Vichyhez hű francia területek elleni szövetséges offenzívában, amelynek érdemi része június 8-a és július 12-e között zajlott. A sikeres hadművelet után az egység több mint fél évig Szíriában állomásozott, mielőtt 1942 áprilisában Egyiptomba, majd egy hónappal később Líbiába irányították

⁷⁴ SHD GR 16 P 282553. Fiche matriculaire. 1. o.

⁷⁵ Uo. Fiche matriculaire de sous-officier ou d'homme de troupe. 1. o.

⁷⁶ Uo. Fiche de renseignement. 1. o.

⁷⁷ Uo. Fiche matriculaire de sous-officier ou d'homme de troupe. 3. o.

át, hogy szerepet vállaljon a német és olasz erők elleni sivatagi hadjáratban.⁷⁸ Ennek során Haas harcolt a Bir-Hakeim-i és az El-Alamein-i csatákban, amelyek hozzájárultak a Szabad Francia Erők nemzetközi elismertségének megszilárdításához.⁷⁹ Az év végén parancsnoka azt írta róla: „75 milliméteres önjáró löveg sofőrje. Óvatos és tökéletesen irányítja járművét. Nagyon szolgálatkész és tele van jószándékkal. Mindazonáltal kicsit hiányzik belőle a hidegvér bevetés közben. Magatartása és viselkedése nagyon jó.”⁸⁰

1943. április 1-jén első osztályú közlegénnyé nevezték ki, majd október 1-jén a felfettes alakulat, az 1. szabad francia gyalogoshadosztály keretéhez rendelték vissza, ahonnan december 1-jén egy másik alegységhez, a gyarmati lövészekből álló 11. menetzászlóaljhoz vezényelték. Az iratok tanúsága szerint a háború végéig ennek soraiiban teljesített szolgálatot, de a további hadjáratokban való részvételét nem említik az iratok.⁸¹ Ennek oka lehet információhiány, de valószínűbb, hogy nem harcoló beosztásba került, ezért nem szerepel a dokumentációjában a harci eseményekben való részvétel. A háborút az 1. gyarmati gyalogezred 2. zászlóaljának soraiiban fejezte be, 1945. június 30-án szerelték le.⁸²

A harcokban való szerepvállalásáért kitüntetést nem kapott, de jogosult volt emlékérem viselésére az eritreai és levantei hadjáratokban való részvételéért.⁸³ Úgy tűnik, hogy Haas a háború lezárultát követően Franciaországban telepedett le, Párizs 16. kerületében élt, 1956-ban megszerezte a francia állampolgárságot,⁸⁴ majd nyugdíjazásakor, 1974-ben kérte katonai szolgálati idejének beszámítását.⁸⁵ További sorsáról nincs információ.

A franciaországi csehszlovák hadsereg magyar katonája

Bár a kutatás eredményeként rendelkezésre álló információk alapján viszonylag nagyszámú magyar önkéntest sikerült azonosítani, a francia–magyar katonai kapcsolatok más témaköreinek kutatása során véletlenszerűen is felbukkanhatnak olyan személyek, akik bővítik az általunk ismert önkéntesek listáját. Egyrészt nem szabad megfeledkeznünk róla, hogy számos esetben más országban található az érintett személyek szülőhelye, valamint, ha nevük sem tipikusan magyaros, akkor egyéb információk híján szinte lehetetlen magyar nemzetiségük kiderítése. Jelen esetben mindkét nehezítő körülmény fennállt, de ami végképp bonyolította a beazonosítást, az az a tény,

⁷⁸ *Gras* 1983. 47–245. o.

⁷⁹ SHD GR 16 P 282553. Fiche de renseignement. 1–2. o.

⁸⁰ Uo. Fiche matriculaire de sous-officier ou d’homme de troupe. 3. o.

⁸¹ Uo. Fiche de renseignement. 1. o.

⁸² Uo. Recensement du 5 septembre 1958.

⁸³ Uo. Fiche matriculaire. 3. o.

⁸⁴ Uo. Recensement du 5 septembre 1958.

⁸⁵ Uo. Visite du 10 septembre 1974.

hogy egyik, korábban említett forrásban sem szerepel az itt bemutatandó személy neve. Braun azonosítása tehát bizonyos szempontból a szerencse műve volt (a Szabad Francia Erők soraiban szolgáló magyarok kutatása során derült ki személyi aktájából korábbi katonai előélete), ez a mozzanat ugyanakkor felhívja arra a figyelmet, hogy még sok személy hiányozhat a rendelkezésünkre álló forrásokból, ezért folytatni kell a feltárómunkát.

Ladislav Braun Bard (Braun Bard László) 1906. február 5-én született Zámon (ma Zam a romániai Hunyad megyében) Braun Rudolf és S. Biro Szerena gyermekeként.⁸⁶ Alap- és középfokú iskoláit Budapesten végezte el, majd az érettségi megszerzése után ugyanitt kezdte meg tanulmányait a Bölcsészettudományi Karon. Felsőfokú képzését Párizsban folytatta, majd diplomája átvétele után először banktisztviselőként, utána pedig újságíróként dolgozott a *Népszavánál*.⁸⁷ 1926-ban teljesítette kötelező katonai szolgálatát Budapesten a gyalogság kötelékében, amelynek végén tartalékos hadnagyi rangot szerzett.⁸⁸ 1935-ben megházasodott, egy román állampolgárságú nőt vett el, akitől egy lánya született egy évvel később. 1936-ban egy, a kormány politikáját kritizáló újságcikke miatt el kellett hagynia Magyarországot, ezért Romániába települt át, ahol szintén újságíróként dolgozott. A háború kitörése után a Romániában tartózkodó csehszlovák tisztelnél jelentkezett szolgálatra, hogy a Franciaországban felállított csehszlovák haderő kötelékében harcoljon. Október 13-án kezdte meg kiképzését Franciaországban, amelynek lezárulta után az 5. gyalogezredhez vezényelték másodosztályú közlegényként. 1940. június 4-én a frontra irányították, ahol egy bombatámadásban megsérült, és fogságba esett. Némettudásának köszönhetően a következő időszakban a lakossággal való kapcsolattartásban tolmácsként segítette a német haderőt. A hadifogságból a francia lakosság segítségével július folyamán sikerült megszöknie. Párizsba ment, majd Dél-Franciaországba utazott, ahol magyar útlevelet szerzett, amelynek segítségével 1940. december 20-án Lisszabonba utazott. Itt a helyi diplomáciai képviselőtől újabb csatlakozni próbált a csehszlovák haderőhöz, de korábbi szolgálatát bizonyító okiratok hiányában visszautasították jelentkezését. Magyar útlevelének lejártja után – amelyet a magyar konzulátus nem hosszabbított meg – a portugál rendőrség letartóztatta, és tíz hónapot börtönben töltött.⁸⁹

Ezt követően 1942. november 6-án a brit nagykövetség katonai attaséján keresztül jelentkezett a Szabad Francia Erők kötelékébe.⁹⁰ Jelentkezési lapján hontalanként tüntette fel magát, nyelvtudásánál pedig a magyaron és a francián kívül a németet, csehét, szlovákot, spanyolt, portugált, angolt és románt is megjelölte.⁹¹ Az elvégzett

⁸⁶ SHD GR 16 P 88380. Fiche signalétique.

⁸⁷ Uo. Curriculum vitae. 1. o.

⁸⁸ Uo. Fiche signalétique.

⁸⁹ Uo. Curriculum vitae. 1–2. o.

⁹⁰ Uo. Lettre du 6 novembre 1942.

⁹¹ Uo. Fiche signalétique.

orvosi alkalmassági vizsgálat megállapította, hogy az 1 méter 75 centiméter magas, 68 kilogrammos jelölt jó egészségi állapotban van és katonai szolgálatra alkalmas.⁹² Ezt követően minden bizonnyal gondoskodtak róla, hogy eljusson a szabad francia alakulatokhoz és megkezdje szolgálatát, mivel dossziéja a megerősített szabad francia katonáké közé lett sorolva. Ugyanakkor erre a katonai szolgálatra vonatkozó további információ nem található a személyi aktájában, így ennek részletei egyelőre ismeretlenek.

Összegzés

A második világháború kirobbanását követően a francia hadvezetés számított az ország területén tartózkodó külföldiek részvételére a háborús erőfeszítésekben, ezért megkönnyítette számukra a francia fegyveres erőkhez való csatlakozást, illetve támogatta egyes nemzeti alapon szerveződő kötelékek felállítását is. Ennek következtében közel 100 000 külföldi állampolgár vett részt az 1940-es franciaországi hadműveletekben, akik között a rendelkezésre álló levéltári anyagok segítségével mintegy 2000 magyart is be lehet azonosítani. Az adatok tanúsága alapján utóbbiak többsége az Idegenlégió különböző alakulatainak kötelékébe nyert besorolást, ugyanakkor jelentős részük nagy valószínűséggel még a kiképzőtáborokban tartózkodott a hadműveletek megindulásakor, így nem vett részt tevékenyen a harcokban. Velük ellentétben a kiképzésüket már korábban befejezők súlyos veszteségekkel járó harcokat folytattak, amelynek következtében sokan veszítették életüket vagy kerültek hadifogságba. Paradox módon ez utóbbi tette lehetővé a magyar önkéntesek jobb megismerését, mivel a többféle forrásra támaszkodva a korábbinál jóval részletesebb kép adható közre a francia haderő kötelékében 1939–1940 folyamán szolgálatot vállaló magyarokról.

Mindemellett ez a kép még messze nem teljes, mivel értelemszerűen a jelenleg hozzáférhető forrásokra épül, amelyek nem tartalmazzák az összes, a vizsgált téma szempontjából releváns információt. Remélhetőleg a források köre a jövőben bővíthető lesz, amelynek eredményeképpen a tanulmányban felvázolt kép további fontos részletekkel gazdagodhat.

RÖVIDÍTÉSEK

AN F 9 2802 à 2813. Archives nationales (Paris). F 9 Affaires militaires. 2802 à 2813. Centre national d'information sur les prisonniers de guerre (C.N.I.P.G.). 1940–1941.

⁹² Uo. Certificat médical.

- HM HIM 07 VII. HM HIM Hadtörténelmi Levéltár. 07 VII. fondfőcsoport – Gyűjtemények segédletei.
- F/18. A francia ellenállásban résztvevett magyarok névsora (453 fő). A francia hadseregben harcolt önkéntesek.
- F/19. A francia és belga ellenállás magyar hősi halottainak névjegyzéke és tevékenységük rövid leírása.
- F/20. Névjegyzék a franciaországi magyar önkéntesek és ellenállók hősi halottairól.
- MS. UEVACJ-EA. Mémorial de la Shoah (Paris). Le fonds de l'Union des engagés volontaires, anciens combattants juifs, leurs enfants et amis (UEVACJ-EA). Base de données des volontaires étrangers engagés à servir la France entre le 1er septembre 1939 et le 25 juin 1940. <https://www.memoiredeshommes.sga.defense.gouv.fr/fr/article.php?larub=227&titre=engages-volontaires-etrangers-en-1939-1940>. (A letöltés időpontja: 2018. július 21.)
- MDLX-1 – MDLX-18.
- SHD Service Historique de la Défense (Vincennes)
- GR 7 N 2475. Recrutement et utilisation des étrangers.
- GR 8YE 3706. Hafenscher, Jean Ladislas.
- GR 12 P 81. 13e Demi-Brigade de la Légion étrangère.
- GR 16 P Dossiers individuels du bureau Résistance.
282553. Haas, Joseph.
88380. Braun Bard, Ladislas.
- GR 34 N 316. 11e régiment de la Légion étrangère.
- GR 34 N 317. 12e régiment de la Légion étrangère.
- GR 34 N 318. 13e Demi-Brigade de la Légion étrangère.
- GR 34 N 319. 21e, 22e et 23e régiments de marche de volontaires étrangers.

BIBLIOGRÁFIA

- Alexandra* 2010. *Alexandra, Alain*: Les prisonniers de guerre de la Campagne de France. Un enjeu majeur pour Vichy. In: Des prisonniers de guerre aux personnes capturées. Éd. *Nathalie Genet-Rouffiac*. Tulle, 2010. 25–38. o.
- Bajomi Lázár* 1980. *Bajomi Lázár Endre*: Ego sum gallicus captivus. Francia menekültek Magyarországon. Budapest, 1980.
- Bajomi Lázár* 1984. *Bajomi Lázár Endre*: Tramontana. Magyar önkéntesek Franciaországban. Budapest, 1984.

- Bene* 2017. *Bene Krisztián*: A francia hadsereg baranyai katonái az első világháborúban. In: A nagy háború emlékezete. A Dél-Dunántúl és az első világháború. Szerk. *Bósz Attila*. Pécs, 2017. 30–52. o.
- Bene* 2019. *Bene Krisztián*: Egy lovagias lázadó. Raoul Magrin-Vernerey katonai pályafutása a Mediterráneum vonzásában. *Aetas*, 28. (2019) 1. sz. 78–96. o.
- Bene* 2021. *Bene Krisztián*: Vereségtől győzelemig. A Francia Idegenlégió a második világháborúban. *Mediterrán Világ*, 15. (2021) 1. sz. 73–95. o.
- Blond* 2008. *Blond, Georges*: Histoire de la Légion étrangère. Paris, 2008.
- Broche – Muracciole* 2010. Dictionnaire de la France libre. Éd. *François Broche – Jean-François Muracciole*. Paris, 2010.
- Comor* 1988. *Comor, André-Paul*: L'Épopée de la 13ème Demi-brigade de Légion Etrangère 1940–1945. Paris, 1988.
- Comor* 2013. *Comor, André-Paul*: La Légion Étrangère. Histoire et dictionnaire. Paris, 2013.
- Courtois – Peschanski – Rayski* 1989. *Courtois, Stéphane – Peschanski, Denis – Rayski, Adam*: Le sang de l'étranger. Les immigrés des la M.O.I. dans la Résistance. Paris, 1989.
- De Gmeline* 2016. *De Gmeline, Patrick*: Nouvelle histoire de la Légion étrangère. Paris, 2016.
- Durand* 1994. *Durand, Yves*: Les Prisonniers de guerre dans les Stalags, les Oflags et les Kommandos, 1939–1945. Paris, 1994.
- Filyó* 1986. *Filyó Mihály et al.*: Magyarok az európai antifasiszta ellenállási mozgalmakban. Budapest, 1986.
- Gras* 1983. *Gras, Yves*: La 1ère D.F.L. Les Français libres au combat. Paris, 1983.
- Janicaud* 2003. *Janicaud, Benjamin*: A franciaországi magyar emigráció politikai változásai a negyvenes években. *Acta Historica Acta Universitatis Szegediensis*, 118. (2003) 2. sz. 81–92. o.
- Janicaud* 2009. *Janicaud, Benjamin*: Les missions religieuses au sein de l'immigration hongroise en France (1927–1940). *Cahiers de la Méditerranée*, 40. (2009) 1. sz. 131–140. o.
- Komját – Pécsi* 1973. *Komját Irén – Pécsi Anna*: A szabadság vándorai. Magyar antifasiszták Franciaországban, 1934–1944. Budapest, 1973.
- Lagzi* 2016. *Lagzi István*: Francia menekültek Magyarországon, 1940–1945. Dokumentumok. • Évadés français en Hongrie, 1940–1945. Documents. Szeged, 2016.

- Leroy* 2010. *Leroy, Stéphane*: Les exilés républicains espagnols des Régiments de Marche des Volontaires Étrangers. Engagement, présence et formation militaire (janvier 1939–mai 1940). *Cahiers de civilisation espagnole contemporaine*, 6. (2010) <https://journals.openedition.org/ccec/3285?lang=en>. (A le-töltés időpontja: 2019. augusztus 16.)
- Mahuault* 2013. *Mahuault, Jean-Paul*: Engagés volontaires à la Légion étrangère pour la durée de la guerre (E.V.D.G.) 1870–71, 1914–18, 1939–45. Paris, 2013.
- Maliszewski* 2015. *Maliszewski, Lech*: Une évacuation par évaporation. Le rôle du général Louis Faury dans le transfert clandestin vers la France des militaires polonais internés en Roumanie en septembre 1939. In: La France, les Français en guerre(s) et l'Europe médiane aux XIXe et XXe siècles. Éd. *Krisztián Bene – Ferenc Dávid*. Talmont-Saint-Hilaire, 2015. 61–71. o.
- Marès* 1991. *Marès, Antoine*: L'armée tchécoslovaque en France (1939–1940), *Hommes & Migrations*, 5. (1991) 11. sz. 22–26. o.
- Molnár* 1931. *Molnár Sándor*: Magyar sors francia földön. Párizs, 1931.
- Montagnon* 1999. *Montagnon, Pierre*: La légion étrangère. De 1831 à nos jours. Paris, 1999.
- Pécsi* 1968. *Pécsi Anna*: Magyar antifasiszták a francia és a belga ellenállási mozgalomban. In: Fegyverrel a faszizmus ellen. Szerk. *Gazsi József – Pintér István*. Budapest, 1968. 48–75. o.
- Porch* 1994. *Porch, Douglas*: La Légion étrangère, 1831–1962. Paris, 1994.

Krisztián Bene

HUNGARIANS IN THE FRENCH ARMY IN 1939–1940
General Attributes and Personal Careers

(Summary)

Franco-Hungarian military relations during World War II constitute a less well-researched chapter in the history of the two countries. Despite its relative unknownness, this network of contacts was quite rich and diverse, since cooperation between French and Hungarian citizens (soldiers and civilians) took place on numerous occasions and in various ways in different theatres of war during the conflict. The aim of the present thesis – as the first of a three-part series of studies – is to determine the number of Hungarians who served in the French army in the period between 1939 and 1940 and to present their general attributes and activities. After the outbreak of war, the French military leadership allowed and encouraged the entry of foreign nationals into the French army and directed the volunteers partly to formations organized by nationality and partly

to the French Foreign Legion. At the same time, men of foreign origin who had already acquired French citizenship were mobilized into the French army. Among the above persons, with the help of available French and Hungarian archival sources, approximately two thousand persons of Hungarian nationality were identified, almost 80 percent of whom served in the Foreign Legion. With the help of the data in different types of sources, we also attempt to determine, in addition to the number of people, the place of birth, age, place of residence in France, professional history, corps, rank and fate (death, prisoner of war) of those affected during the campaign. The study concludes with a presentation of the individual life paths of two Hungarians belonging to the above group.

Krisztián Bene

UNGARN IN DER FRANZÖSISCHEN ARMEE IM JAHR 1939–1940

Allgemeine Merkmale und individuelle Lebenswege

(Resümee)

Die französisch-ungarischen Militärbeziehungen während des Zweiten Weltkriegs sind das am wenigsten erforschte Kapitel in der Geschichte der beiden Länder. Trotz ihrer relativen Unbekanntheit war diese Beziehung sehr reichhaltig und vielfältig, da es während des Konflikts zahlreiche Gelegenheiten und sehr unterschiedliche Formen der Zusammenarbeit zwischen französischen und ungarischen Bürgern (Soldaten und Zivilisten) auf verschiedenen Kriegsschauplätzen gab. Ziel dieser Arbeit, der ersten einer dreiteiligen Studienreihe, ist es, die Zahl der Ungarn, die 1939–40 in den französischen Streitkräften dienten, zu ermitteln und ihre allgemeinen Merkmale und Tätigkeiten zu beschreiben. Nach Ausbruch des Krieges erlaubte und förderte die französische Militärführung die Aufnahme von ausländischen Bürgern in die französischen Streitkräfte und leitete die Freiwilligen zum Teil an die national organisierten Einheiten und zum Teil an die französische Fremdenlegion weiter. Gleichzeitig wurden auch Männer ausländischer Herkunft, die bereits die französische Staatsbürgerschaft erworben hatten, für die französische Armee mobilisiert. Die verfügbaren französischen und ungarischen Archivquellen haben dazu beigetragen, etwa 2000 Personen ungarischer Nationalität zu identifizieren, von denen fast 80 Prozent in der Fremdenlegion dienten. Anhand von Daten aus verschiedenen Quellen wird der Versuch unternommen, nicht nur die Zahl der Soldaten zu ermitteln, sondern auch ihren Geburtsort, ihr Alter, ihren Wohnort in Frankreich, ihren beruflichen Hintergrund, ihren Verband, ihren Rang und ihr Schicksal während des Feldzugs (Tod, Kriegsgefangenschaft). Die Studie schließt mit den individuellen Biographien von zwei dieser Personen.

Krisztián Bene

LES HONGROIS DANS L'ARMÉE FRANÇAISE EN 1939–1940

Caractéristiques générales et carrières individuelles

(Résumé)

Les relations militaires franco-hongroises pendant la Seconde Guerre mondiale constituent un chapitre peu étudié de l'histoire des deux pays. Même si elles sont relativement peu connues, ces relations étaient assez riches et variées, car des citoyens français et hongrois (soldats et

civils) sont entrés en contact sur les différents théâtres de guerre à maintes occasions et des manières fort différentes. L'objectif de cette étude, la première d'une série de trois, est d'identifier le nombre de Hongrois servant dans les forces françaises en 1939–1940, de décrire leurs caractéristiques générales et leurs activités. Après le déclenchement de la guerre, les autorités militaires françaises ont autorisé et encouragé l'enrôlement de ressortissants étrangers dans les forces armées françaises. Les volontaires furent envoyés dans les unités organisées pour les différentes nationalités ou dans la Légion étrangère française. Dans le même temps, les hommes d'origine étrangère ayant déjà acquis la nationalité française furent également mobilisés pour rejoindre l'armée française. Les sources d'archives françaises et hongroises disponibles ont permis d'identifier environ deux mille personnes de nationalité hongroise dont près de 80 % ont servi dans la Légion étrangère. Sur la base des données provenant de différents types de sources, l'auteur tente de déterminer non seulement le nombre de personnes concernées, mais aussi leur lieu de naissance, leur âge, leur lieu de résidence en France, leur parcours professionnel, leur unité, leur grade et leur sort pendant la guerre (décès, captivité de guerre). L'étude se termine par la biographie de deux de ces personnes.

Кристиан Бене

ВЕНГРЫ ВО ФРАНЦУЗСКОЙ АРМИИ В 1939–1940 ГГ.
Общие характеристики и индивидуальные жизненные пути

(Резюме)

Французско-венгерские военные отношения во время Второй мировой войны представляют собой менее изученную главу в истории двух стран. Несмотря на свою относительную малоизвестность, эта система отношений была достаточно богатой и разветвлённой, так как во время конфликта сотрудничество между французскими и венгерскими гражданами (солдатами и гражданскими лицами) во многих случаях и различных театрах военных действий происходило различным образом. Целью настоящей работы – в качестве первого элемента трёхтомной серии исследований – является определение количества венгров, служивших во французской армии в период 1939–40-их гг., а также представление их общих характеристик и деятельности. После начала войны французское военное руководство разрешало и поощряло вступление иностранных граждан во французские вооружённые силы, а добровольцев направляло отчасти в отряды, организованные по национальному признаку, отчасти во Французский Иностраный легион. Одновременно с этим мобилизовала во французскую армию мужчин иностранного происхождения, уже получивших французское гражданство. С помощью доступных французских и венгерских архивных источников среди вышеперечисленных лиц удалось выявить приблизительно около двух тысяч лиц венгерской национальности, почти 80 процентов из них служило в Иностранном легионе. С помощью данных источников отличающегося типа делаем попытку определить наряду с численностью этих служащих лиц их место рождения, возрасты, французские места жительства, профессиональное прошлое, их чин и судьбу во время военного похода (смерть, военный плен) отряда. Исследование заканчивается представлением индивидуальных жизненных путей двух лиц, принадлежащих к вышеуказанной группе.